

सहस्रसंख्यानसौषसाम्प्रसमानश्रीमुनिसुन्दरसूरिप्रदिता.

त्रैविद्यगोष्ठी.

अभिज्ञकर्ता श्रीछात्रबागजैनसङ्घ तरफची शा. देवकरवा मुळजी, मुंबई.

प्रति. ६००

मुंबई कोरवाटकी पर.पं. २९ आवेला-निर्भवसागर प्रेसमां बाळकृष्ण रामचंद्र चावेकरने प्रसिद्ध करवाले आहे.

वीरचंढ २४३६. विक्रम संवत् १९६६.

प्रस्तावना.

अवधारयन्तु विदितानवद्यविद्यावृन्दविदीर्णमोहान्धतमसो विदुषः परमवैदूष्यधुराधरणधौरेयानवद्यविद्याप्रजावदाता-
त्मनां तत्रजवतां श्रीमतां मुनिसुन्दराह्वयानां त्रैविद्यनैपुण्यं ग्रन्थस्यास्य शैशवविहितस्यावधारणेन, लक्षणादिशास्त्रशिक्षा-
रुचिरत्वमपि न कथञ्चनैतन्निरीक्षणेन कुण्णमवलोकयिष्यते तत्रजवज्जिर्जवज्जिः, सदाचारपरीक्षाक्षमत्वमपि क्षमाधराणामिवैषां
पूज्यानामवलोकनेनैतस्यावतरिष्यत्येव वागगोचरातीतं दृष्टिपथं, यतोऽत्रावलोकनीयमवलोकनसौन्दर्यमत्रजवतां प्रयोगवैचि-
त्र्यानुप्रासादिकमलङ्कारविद्येद्यमत्र तत्रजवज्जिः, प्रथमं तावद्गद्गारका वितेनुः स्वीयं जयश्र्यङ्कविन्यासेन मंगळाचरणं जिनवरन-
तिमयं, पूज्यानां हि समयोऽयं यद्वन्धारम्जे जयश्रीरान्तरारीणामित्यध्यात्मपूर्णहृदयोदधुष्मासशशधरसमश्रीश्चध्यात्मकदृप-
द्रुमस्याद्यपद्ये, जयश्रियं रातु जिनेन्द्रचन्द्रमा इत्यनदृपमहिमगुरुगुणगुणगरिमोक्षिरणपवित्रविविधपद्यमय्यां गुर्वावह्यां च
यथा विद्योक्त्यते विज्ञैस्तथा न्यसनीयो जयश्रीप्रदो जयश्रीशब्दः स एव चात्रापि, न केवलं गीर्वाणवदनावतारिण्यां गीर्वाण-
जाषायां किंतु स्वजावसुजगानेकार्थततिनिधानकटपायां प्राकृतवाण्यामपि शान्तरसप्रधानायामयमेवांको न्यासि न्यासनि-
पुणैरुपदेशरत्नाकरादौ जयसिरीत्याद्यवलोकनाच्छ्रीमद्विहिते, जवन्ति च पुरुषविशेषनिर्मिता ग्रंथा एवंविधांकांकिता यथा
जगवज्जिः श्रीहरिजसूरिपादैर्विनिर्मितेष्वगण्यगुणाकरेषु ग्रन्थेषु विरहांकोऽङ्के वाराणसीवासजातमदोद्धुरविपश्चित्तिविजया-

प्रस्ता-

॥ १ ॥

वाप्तयथार्थन्यायविशारदपदमदाद्योक्लोकलोचनलो जकानेककुस्तरतर्करत्नाकरग्रंथशतविधानवितीर्णन्यायाचार्यपदासक्रिया-
करणासादितगण्युपाध्यायवाचकादिपदाः श्रीमद्यज्ञोविजयचरणाश्च ऐंकारांकं संस्थापयामासुः प्रतिग्रंथमारंजे, परमाद्यानां
प्रायश्चित्तप्रतिपत्तिसंबन्धादन्येषां चोपगंगमैंकारजापविधानात्कवित्ववित्त्वप्राप्तिसद्भावाद्यथांककरणे स्पष्टतरमुपलभ्यते लक्षणा-
दिदहैः प्रयोजनं परं नैषां पूज्यानां प्रोक्तमन्तरेणान्यत्. जवि-यति च कदाचित्तत्परम् तदस्माज्जिर्व्यलक्षि यदि परं स्यात्के-
षांचित् ज्ञातं ज्ञापनीया वयमुपकारधिया। अनन्तरं चापरगुरुस्मरणस्यावश्यकनामजिमन्यमानैरजियुक्तैरजियुक्तदेवतास्मरण-
स्थानीयं यथार्थाजिधानचृतां श्रीज्ञानमागरनामधेयानां स्मरणमकारि समुददीपि च प्रस्तुतप्रकरणप्रकरणपटिष्ठोपदेशनि-
दानताज्ञापनेन तेषां त्रैविद्यनदीपणता, जायेतैवच जिज्ञामा जिज्ञासूनां श्रीमद्विषयिणी, सा च समापनीया सुधीजिः प्रकरण-
कृद्विहितगुर्वावलीगततत्प्रकरणावलोकनेन तद्यथा “ श्रीसोमसुंदरगुरुप्रमुखास्तदीयं, त्रैविद्यसागरमगाधमिवावगाह्य ॥
प्रायोत्तरार्थमणिराशिमनर्घ्यद्वद्मलीलापदं प्रदधते पुरुषोत्तमत्वम् ॥ १ ॥ ” श्रीसोमसुंदराचार्यप्रवरा ये प्रकरणकृद्गुर-
वस्तेऽपि श्रीपूज्यपादवितीर्णोपदेशामृतपानपीनाः, अनेन य आचचक्षिरेऽनवल्लब्धग्रन्थसतत्त्वाः यद्भुतं ‘न जट्टारकाः श्रीसोम-
सुंदरपादान्तेवासिनः कश्चमन्यथा जवेयुर्घ्येऽपि सहाध्यायिनः कथंकारं च प्रायः समानवयस्कानां गुरुशिष्यजावोऽ-
संजव्येव च लघ्वीयस्यः शिष्यार्पणं पूज्येज्यः कुर्युः श्रीदेवसुंदरमिश्राः इतीति ’ केचित् परमविचारितरामणीयकमेतत् यतः
ख्यापयन्त्येव पूज्यपादाः स्वयमेव श्रीमद्दीक्षितत्वमात्मनां शिष्यतामप्रतिमां च । “शिष्यस्तदीयोऽयमपीतिमन्यते श्रीवा-
चकेन्द्रेष्वगुणोऽपि मादृशः ॥ ग्रहप्रजोः पुत्र इति ग्रहावलौ न पूज्यते पंगुरपीह किं शनिः ॥ २० ॥ अहो तेषां कराम्जो-

वना.

॥ १ ॥

जवासानां सुप्रज्ञावता ॥ जातो यैर्मौलिगैर्योग्योप्यहं मुनिसुदरः ॥ २१ ॥” इति गुर्वावलीगौरवाविष्कट्या गुर्वावल्यां । तन्न
 प्राक्तनाः कटपनाशिदपनिर्मिता विकटपकट्टोच्चाः प्लावयितुं स्युः श्रीसोमसुंदरसूरिपट्टे एकपञ्चाशत्तमः श्रीमुनिसुंदर इत्या-
 दिव्याख्यानकुलिशं प्रजविण्णवः । प्रायः समानवयस्कत्वादिकारणानि चालक्षितसाधुपदगौरवार्हाणामेव चेतसि विदध्यु-
 र्वासनां नतु विज्ञातगुरूपदैदंपर्येतिहामानां । यच्च विद्यमानेष्वपि किमिति सोमसुंदरसूरिषु श्रीमद्देवसुंदरपादवर्णनमित्यनूद्यते
 तदप्यसमंजसमेव, यतो ह्येऽपि वेविद्यमाना एव ते, सत्सु च देवपादेषु यत्सोमगुरुपादवर्णनं तदेव तेषां तल्लिख्यतासूचक-
 मित्यलं विशेषेण, वर्णनीयता तु श्रीमद्देवसुंदरपादानामसमजक्तिप्राग्जारनिजृत्तहृदयस्मरणीयत्वद्योतनाय, बृहज्ज्ञाधीशत्वेन
 पूज्यपूज्यानां चातिशयितपूजास्पदत्वस्याव्याहृतेश्चान एव च तद्विनेय इत्यजिहितं श्रीमन्निः सामान्यतस्तदियता प्रबन्धेन
 श्रीमतां दीक्षागुरवः श्रीसोमसुंदरचरणा ज्ञानगुरवः श्रीमन्तो ज्ञानमागरा ज्ञानसागरा गङ्गाधिपाश्चोद्देशाद्यतुल्यफलकटपन-
 कटपमहीरुहमाना देववदाराध्यपादाः श्रीयुतो देवसुंदरसूरय इति निर्णयोनावाधोऽव्याहृतश्च, ज्ञानसागरगुरुणां त्रैवैद्यवि-
 षयोपदेशाश्रय इति तदणीयोमहिमाख्यानं । ततो गोष्ठीविधानभूमिकटपो विद्विधानयोग्यायोग्यपरीक्षणमभ्यग्विज्ञात-
 वाङ्मयविद्वत्समागमोज्ज्वानन्दनन्दिश्चक्रे वक्रेनराशयैः, पश्चाद्वास्त्राभ्यामानुयोगावसरोदीर्णप्रतिज्ञा विशुद्धबुद्ध्याजोगः १
 सद्गुरुसमायोगः २ सद्गुरुविनयप्रयोगः ३ पुस्तकप्राप्तियोगः ४ प्रमत्ततावियोगः ५ सततोपयोगः ६ शुद्धयजियोगः ७
 देहारोग्यजाग्यादीनि साधनान्यैदंयुगीनान्तेवासिवर्गविमृश्यतमान्याचख्युः ख्यातमाहात्म्याः, आख्याय च विद्वज्जोष्ठीगुण-
 गणाञ्ज् ज्ञानद्रुमोन्मूलनमातंगत्रिवर्गविध्वंसनव्यग्रदर्पापाकरणप्रकरणेऽनेकाननणुप्रज्ञाववावार्तानिधीन् पुरुषसिंहान् यथार्था-

प्रस्ता-

॥ २ ॥

वासाजिधानश्रीमद्विवाकरवादिचक्रचूडामणिप्रज्ञश्रीमल्लवादिमनोहारिजज्ञरनिर्जितमोहमोषकोपज्ञवश्रीमद्भरिजज्ञसर्वविसं-
वादिनिर्मूलस्वकदृपनाशिद्विपमात्रनिर्मितग्रन्थततिवितननविज्ञापगतलज्जदिगम्बरमदनर्मथनदेवसूरिसख्यश्रीदेवसूरिब्रह्मगोच-
रातिगनिरवद्यचातुर्विद्यविधानविज्ञामारिपटहोदोषणख्यापिताजयप्रदत्वगुणमहिममहीपाखकुमारपाखकुमुदकौमुदीपतिश्रीहे-
मचन्द्राचार्यप्रचृतीन् ज्ञानरत्नरत्नाकराणां कृत्यमतनुप्रज्ञावं गुणोपार्जनावश्यकतां गुणवद्गृह्यतां लोकानामाराध्यतमतां च
गुणिनामाविर्जावयामासुः । लक्षणगोष्ठ्यां अन्तरेणैङ्क् अध्ययने इतिधातुं अधीये इति १ उच्यतीति २ व्याघ्रा इति ३ जा-
गृक् निज्राह्य इत्यंतरा जागर्ति इत्यादीनि त्याद्यन्तानि, पंचद्वयानीतिसमासे त्यादौ त्रयोदश रूपाणि धातोरेकस्यासंसृष्टानि,
विना गमिं जगामेति, मारिरेकाम, मामिनीजाम, माभ्यां (माभ्यां) दधिसेक् इत्यादीनि रूपाणि, गतिकारक इति, नित्याद-
न्तरंगं बलीय इति च न्यायः; उंदोनुशासनगोष्ठ्यां मागध्यां ५७५००००००० उपहासिन्यां ४५५५७५०००० आर्यायां
८२५२०००० जेदाः, प्रस्तारादयः षट् प्रत्ययाः; काव्यगोष्ठ्यां काव्यलक्षणं शब्दार्थजेदाः दोषा गुणा भूषणानि अर्थवैचि-
त्र्यहेतवः, प्रमाणगोष्ठ्यां च प्रामाणिकजेदाः देवगुरुधर्मतत्त्वलक्षणानि । प्रस्तावनामात्रमेतदखिलमर्हद्देवनिर्ग्रन्थगुरुनि-
ष्कलंकधर्मयथास्थितवस्तुतत्त्वप्रतिपादनस्य । देवलक्षणं तत्र तावद्विषयश्चिद्वन्द्वेद्यविद्यावर्यता निजगदू रागादिदोषानाखी-
ढत्वममलकेवलपरिवृढितां प्रतिहृतात्मगुणप्रहननप्रत्यलघातिकर्मनिचयतां प्रशमामृतनिमग्नवदनेन्दुविकस्वरारविन्ददल-
प्रख्यनयनघन्धज्ञापितक्रोधादितिरस्कृतिं बालकमनीयकामिनीशून्यांकानुमापितस्मरतिरस्कारं द्विषद्वारणदृष्टास्त्रायोग-
ख्यापितदोषप्लोषं; व्यतिरेके निदर्शयामासुरन्येषां विस्तरतोऽतथात्वं अरक्तद्विष्टानां देवतत्त्वपरीक्षणाय परीक्षाचणाः ।

वना.

॥.२ ॥

प्रोक्तवन्तः प्रवचनसौधस्तम्भश्रीमद्भारिजद्वीयलोकतत्त्ववचांसि नेत्रैर्निरीक्ष्येत्यादितो यस्य निखिलाश्च दोषा इत्येतदन्तं
श्लोकितदेवतत्त्वाय स्तोकश्लोकास्पदाञ्छोकान्, तथेशः किमिति, ब्रह्मा चर्माहसूत्रीति च पद्ययुगव्यामलया परोक्तमप्यन्व-
वादिषुर्देवस्वरूपनिरूपकं । प्रतिपादितौ परेण मनुष्यमात्रासर्वज्ञत्वाख्यावदेवत्वदर्शकौ निषेधाय देवत्वस्यासिद्ध्यादिदोषा-
घातत्वदर्शनेन निरस्यासमकट्याणकरणप्रवणकट्याणकमहिमोज्ञावनेन निरचैषुश्चेतनाञ्चक्षणाः श्रीजिनस्यैव यथार्थी देव-
तत्त्वावतारितां लोकातिगावाप्तावस्थानां च सिद्धानां प्लुष्टानन्तकालप्रचितमूलनिचयकर्मनिकराणां स्वज्ञावज्ञानदर्शन-
वीर्यसुखानन्त्ययुक्तानामिति । गरिमगुरुतास्पदश्रीगुरुतत्त्वपरीक्षणे समस्तश्रेयोवितरणदहसम्यग्दर्शनज्ञानचरणाराधनच-
ञ्चवस्तुपदेशनपराः पञ्चमहाव्रतीधूर्धरणधौरेया गौरवार्हा गुरवो निरचायिषत निश्चयाख्याननिपुणैः, प्रणिगदितं चागम-
निष्णातैरारम्भपरिग्रहनिरतानामगुरुत्वं माध्यस्थ्येन । अन्युदयनिःश्रेयससाधनसाधीयोधर्मनिरूपणे अजयदानं मिथ्याव-
चनादत्तादानाब्रह्मपरिग्रहेभ्यो निवृत्तिः क्रोधमानमायालोकाजिधानकषायचतुष्कधिकृतिः विनयार्जवादिगुणाधिकारश्च
यत्र सुप्रयत्नप्रतिपादितः स एव धर्मः, कुतीर्थिककथितस्य तु तस्यातथात्वं जीवतत्त्वावबोधतद्गुणप्रयत्नाज्ञावादसर्वज्ञप्रणी-
तत्वान्निर्लिङ्गपरिगृहीतत्वाच्च तत् ततबोधांशुजिः पूज्यैः । तत्राद्ये हेतौ स्नानादेर्धर्मता सप्रसंगं निराकृता प्रतिष्ठापितं
चापां सजीवत्वं प्रकरणतो वीतरागाणामेव यथार्थवादित्वं च, द्वितीये च तदागमतत्प्रकाशकानामसर्वज्ञत्वं तदागमानां च
परस्परविरुद्धार्थाविर्जावकताविनाजाविता हिंसाद्यतिनिकृष्टोपदेशदानपटुता च साधिता, तृतीयस्मिंस्तु तस्मिन् सविस्तरं
तत्परिगृहीतत्वां निर्लिङ्गता जवाजिनन्दिता च प्रादुर्भाविता । तदेवं देवगुरुधर्मरूपा तत्त्वत्रयी अत्राततातनुबोधैः शैशवे-

प्रस्ता-

॥ ३ ॥

प्यशैशवमतिजिरिति यथाश्राजिधास्य त्रैविद्यगोष्ठीति । यतो नात्र विश्वे वेविद्यते कापि विद्यावदातकट्याणापरा विहायै-
तत्तत्त्वत्रयीं, वेदनादिचारणात् प्रापणार्हत्वाच्चस्या नांशतोऽपि विद्यान्वं जंघन्यते । यथावदवबोधश्चाममाप्तिनिरीक्षणादेवास्या
जावी, नहि सूर्यप्रयोजनं मुकुराक्रान्तनद्विम्बेन वोज्यमानमवलोकयते । तथा चाशासे लब्धवानया प्रस्तावनया प्रमेयं प्रमेयं
समग्रामेनामध्येतुं श्रोतुं वा प्रयत्नेन प्रवर्तेरंश्चैनदजिहिते तत्त्वत्रयाराधनेऽनदृक्कटपनातिगृह्यमंपत्तिमंपादनसमर्थ इति
सागरान्तानन्दनामधेयः ॥

पूज्यानां चरित्रं नात्र विस्तरतो निरूपितं सोममौजाग्यहीरमौजाग्यगुर्वाद्यादिषु मुञ्जिनचरेषु यथाहं निरूपितत्वा-
न्निरूपकैः, स्वय्यनायाश्च उग्रमश्वजावत्वादानाग्रहाया यदि कोप्यत्र मुञ्जणादौ नवेदोषः प्रमाज्यः परमकारुणिकैर्विधाय
करुणामनुग्रहाजिलाशुके मयि, ज्ञापयितव्यश्च यदस्मिन्नस्मिन् स्थानेऽमुकोऽमुको दोषो यतो द्वितीयावृत्तौ विदधामि
विशोधनं, तस्येहजातदोषस्य च विनगमि मिथ्यापुष्कृतं सकलजिनमार्गाराधनसावधानपूज्यचरणश्रीसंघसमहमिति
१९६६ आश्विनशुक्लपुष्यां सुरतपत्तनेऽद्वेष्ट्यानन्देन ॥

वना.

॥ ३ ॥

सहस्रावधानधुराधरणधौरेयश्रीमुनिसुन्दरसूरीश्वर- कृता श्रीत्रैविद्यगोष्ठी

॥ ऐं ॥ नमः सर्वविदे । विघ्नवह्निविध्वंसिने कुठाररूपाय गुरवे नमः । ऐं नमः ॥ जयश्रीखीलाखीर्वितर्तु ममानंतमहिमा,
जिनः श्रीमान् वीरस्त्रिभुवनविभुः सर्वकलनः । प्रवादा यस्यैवागमजलनिधेरत्र निखिल्लाः समादाय स्वैरं कतिपयलवान्
सत्त्वमजजन् ॥ १ ॥ श्रीज्ञानसागराहस्वगुरुणां ज्ञानवारिधिं । उपजीव्योपदेशं च कुर्वे त्रैविद्यगोष्ठिकां २ । नमो विततैकां-
तिकात्यंतिकहितहेतुज्यः श्रीमद्गुरुज्यः । इह किल स्वपरसमयार्थसार्थादूष्यवैदूष्यपरिकर्मितमतयो विहपतयः प्रायस्त्रैविद्यगो-
ष्ठीरतयो जवंतीति तन्मनोविनोदाय तद्विषये किंचिदुच्यते । तत्र त्रैधाः प्रायो विदग्धा उपलब्ध्यन्ते । तथाहि । केचन परम-
तमप्राचीनागण्यपुण्यप्रचयोपलब्धश्रीमद्गुरुचरणपरिचर्याप्रसादप्राप्तानवद्यविद्याविलासोपहृतसहृदयहृदया अपि अवगतवस्तु-
सतत्त्वतया न कदाप्यजिमानकालुष्यमाशेच्छिष्यन्ते ? केचन च किंचित्प्राचीनप्रचिताप्रधानकर्ममर्मवशतो निष्प्रतिमप्र-
तिज्ञातिरेकोद्भवाहंकारप्रचारप्रचारिताविवेका अपि सुयुक्तियुक्तोपदेशश्रवणादिना, स्वतोप्यधिकतरप्रज्ञाप्रकर्षप्रतिहतप्रवी-
णप्रकराप्रमाणप्रक्षिप्तत्वाजिमानप्रकृष्टप्राज्ञपुरुषविशेषसमीक्षणादिना वा, व्यपहायावलेपाह्वेपं सम्यग्गुणानुरागासंगिनो बो-

ज्यूः । इह कतिचित्पुरुषा अनादिकात्मपारसंसारकांतारोदरप्रसरणोपार्जितानिष्टकष्टौघहेत्वष्टपुष्टदुष्टादृष्टरक्षोधिष्ठिता वि-
शिष्टमार्गासंसर्गिणः कथमपि परमतमप्रयासप्रसाधितकतिपयशास्त्रान्यासा अपि परमार्थतो निविमजडिमप्रचंडिमावष्ट-
ब्धचेतस्कतया शृण्वंतोऽपि तत्तन्निर्व्यपदेशोपदेशं, पश्यंतोऽपि च बहुरत्नायां वसुंधरायां तारतम्येन स्वतोऽधिकाधिकतर-
निस्तुषमनीषासमुन्मेषोष्वासिप्रवीणप्रातान्, अखर्वगर्वपर्वतारूढमूढचेतोवृत्तितया न कदापि गुणानुरागानुषंगपूर्वकं मार्दवं
वाजजति । अनर्हाश्चैते सर्वथा असाध्यामयप्रचयप्रपीरितांगांगिवत् सद्रुपदेशादिप्रतीकारस्य, अनधिकृताश्च ते प्रबुद्धै-
रविबुधा विबुधजनोचितप्रशस्तशास्त्रगोष्ठीसुधापाने । आद्या द्वाधा अपि चाधिचक्रिरे तत्र सूरिजिः, परं द्वितीयाः साध्यव्या-
धिव्यथितांगजाज इव प्रधानतरौषधविधानेन यथाप्रस्तावमहंकारनिराकरणविषयोपदेशलेशेन प्रतिबोधनीया इति ।

अथैतेषामन्यतमजाग्योपलब्ध्ये संगमे समुपजाते सति यथोचितवचनादिप्रतिपत्तिपूर्वकमेवं स्याद् गोष्ठी । तथाहि ।
आगम्यतां ज्ञोः कोविदकुक्षावचूख अलंक्रियतामिदमासनं, किंचित्कलयथ प्रतिकलमतुल्यकुशलकमलाक्रीडक्रोडासंक्रीडने
चृंगजूयं यूयं, प्रामोमोदीदद्य शुजवतां जवतां कलावतां दर्शनेन सद्योऽस्मच्चित्तचकोरः । उल्लसत्येव हि कलावतः समुदये
अप्रलगुणरत्नरत्नाकरः । दुर्लभजो हि धर्मव्रततिवितानोद्भेदकरालकरवाले बहुलदोषजातेऽस्मिन् कलिकाले विमलगुणमं-
डलाजरणजारिणां परमसौजन्यधारिणां दुर्गस्वर्गपवर्गमार्गप्रचारिणां अनवद्यविद्याविलासामराचार्यानुकारिणां सुविचारिणां
सदाचारिणां संगमः । गमयत्येवायमनुत्तरो द्युत्तरोत्तरोत्तमानेकगुणविवृद्धिहेतुः सेवधिरिव विधिवद्गुणजनसन्निधिः परमसु-
खसंपदां पदं विनयादीनां नरं । किं नोक्तं चतुरचेतश्चमत्कारकारिहारिप्रचुरवाक्प्रबंधेन श्रीमता हर्षमिश्रेण सकलकविकुल-

प्रबलमदगदौषधे नैषधे नाम महाकाव्ये तथाहि । प्राणप्रियप्रणयिनीप्रवरगुणगणप्रगुणनप्रकटितप्रणयप्रकर्षं राजहंसावतंसं
 प्रति प्राह नख ईक्षापतिः । नृशतापनृता मया जवान् मरुदासादितुषारसारवान् । धनिनामितरः सतां पुनर्गुणवत्सन्निधि-
 रेव सन्निधिः १ ॥ तद्युक्तमेवैतत् सकलकलंदिकाकलनाविकलकौशलशास्त्रिणां विमलविनयविवेकाद्यनणुगुणमास्त्रिणां शुज-
 वतां जवतां संगमेन यदद्यामंदानंदसंदोहास्पदं जवामहे वयं । किंच जो यः खलु प्रबलकलिकालानुजावप्रसरदोषचक्र-
 वालोष्ठलद्धुलधूलीपटलध्यामस्त्रितांतराले सकलेऽपि क्लृप्तिमंरुलतले दुर्लजतरमुपलज्यापि प्रथितप्रवीणप्रकरप्रार्थितप्रगुण-
 गुणगणसंगमं गुणिजनसंगमं, तत्तद्गुणानजिज्ञतया गुणिमत्सरितया वा न प्रकृष्टप्रमोदामोदमेष्टुरतां विजर्त्ति, स खलु न
 प्रेक्षाचक्षुषां चक्षुषा प्रेक्षणीयः । यतो गुणानुराग एव मुख्यं लक्षणं वैचक्षण्यस्य, गुणानुरागश्च गुणवत्प्रेक्षणं एवाधुनप्र-
 मोदप्रकटनेनैव लक्ष्यः खलु दक्षैरहोदीयान् ॥ नागुणी गुणिनं वेत्ति गुणी गुणिषु मत्सरी । गुणी च गुणरागी च विरलः
 सरलो जनः १ ॥ तदद्य बंधो कृतकृत्याः स्मोऽनत्रवृष्टिन्यायेनोपपन्नगुणवतां जवतां संगमेन । परं पीयूषेनैव
 तोषयितुमिच्छामः श्रवणौ जवन्निवासावासग्रामग्रामणीग्रामनामसंश्रवणेन । कुतो वा विपुलविपुलामंरुलमंडलास्त्रिलमंडलमं-
 डलास्त्रिलमंडलांबरान्मंडलादत्र युष्मत्समागमः ।

अथ हंहो धीधन कैः १ प्रशस्तशास्त्रशास्त्रैर्निहय निखिलप्राणिप्रकरप्रेष्यताप्रदायिप्रसरद्विक्रमक्रमोदेकजाजं मोहराजं ।
 दक्षिण ह्रमध्वे लक्षणे विचक्षणाहोदीयोऽक्षणाहामहोदं । कस्मिन् वा ऐं १ जैनैः २ सिद्धहेमचंद्र ३ चांद्र ४ पाणिनि
 ५ सारस्वत ६ शाकटायन ७ वामन ८ विश्रान्त ९ बुद्धिसागर १० सरस्वतीकंठाचरण ११ विद्याधर १२ मुष्टिन्याकरण

१३ कक्षापक १४ जीमसेन १५ शिव १६ गौड १७ नंदि १८ जयोत्पल १९ जयदेवा २० दिव्याकरणेष्वाङ्गातिनो ज्वंतः । कं कं वा साहित्यसर्करारसं स्वादं २ परमानंदपीयूषे निमग्ना जवच्चित्तवृत्तिः । तथा आटीकंते ज्वंतः सुघटनाटक-
पेटकाज्यासपटुपाटवप्रकटनैः स्फुटं नाटयंतः कीर्त्तिनटीं नाट्याचार्यतासंदकं । कैः २ अलंकारवारैरलंकारवारैरिव अलं सम-
लंकृतं जवघदनं । आस्ते तावत्कर्कशतरतर्कवितर्कसंपर्ककर्कशधीत्वं । केषु २ वा जैनजैमिनिसुगतकणजहसांख्याह्मपा-
दादिमतसंबन्धिनानातर्कग्रन्थसंदर्जेष्वधीतिनो यूयं । केषु २ चापरेष्वपि निश्ठद्वन्द्वदोज्योतिःप्रचृतिप्रशस्तशास्त्रप्रकरे
ष्वधीतिनो ज्वंत इति ।

धीमन्, युक्तमेवैतत् जवाट्टशां विशुद्धबुद्धिस्पृशां सम्यक्सारेतरवस्तुदृशां चारुचारिमोदारवर्यचातुर्यचमत्कृतचतुरविशां,
यदेवं तेषु २ ग्रंथेषु क्रोडीकृतव्यासः सदज्यासः । किल शास्त्राज्यास एव हि सारमसारसंसारे । तद्यतामेव यत्र तत्र तत्रजव-
तादर्शनात् । किंच । अस्तमीयिवांसः खलु ते त्रिभुवनजवनाजोगजासिनः सकलजगज्जंतुजातामितैकांतहितानुशासिनः
प्रध्वस्ताशस्ततिमिरनिकराः सर्वज्ञदिवाकराः । अचकलच्चाविकलं सकलेऽपि हितितले कलिकालकालप्रदोषः स्वविलास-
करालताप्रागदृज्यं । अथच । प्रासरिसारिषुः सर्वतोऽप्यनिवारप्रचाराः प्रचुरतरतिमिरप्राग्जाराः । अबोजबुध दक्षैरप्यलक्ष्या
विशिष्य मोक्षपुराध्वानः । एवंच सति प्रशस्तशास्त्रप्रदीपा एव प्रगट्जायंते प्रदीपा जगति दुर्गापवर्गमार्गोपदर्शकतया ।
किंच । बाह्यांधकारनिकुरंबमात्रोपसंहारकारिणः सहस्रकिरणादप्यतिरिच्यते ह्येष निर्विक्रोप्यबाहीकांतरतिमिरनिकरा-
पहारकारी शास्त्रविसरः । तथा परिदृष्टपुष्टालोकादिविशिष्टपरिस्थूराविदूरार्थसार्थावगमनालंकर्मणि लोचने अप्यवगल-

वत्वेतदतीन्द्रियेतरवस्तुव्यतिकरप्रबोधप्रत्यक्षं शास्त्रमंरुलं । किंच । महाचित्रनिधिरयं शास्त्रकोशो विधिवत्प्रदीयमानोऽपि
 यो विचक्षतेर्दक्षिणशिष्येज्यो न कदापि ह्यितां शिक्षते, परं सुरक्षितव्य एव खट्वमर्यादप्रमादादिदस्युज्यः । तस्मान्निरंतरं
 प्रमादपरिहारेण तदवबोधप्रसाधनावधानानुसंधानविधानैर्जाव्यं विबुधधुरीणैः । तैर्विना अपदेयोपादेयोपेक्षणीयवस्तुनि-
 करव्यतिकरे तत्तत्तदुदकोपलंजकतया, तथा २ विवेचनैकविकलत्वेनाहम्यमोहसौख्यादेः प्रापकत्वेन स्वहितस्य सम्यग्ज्ञान-
 क्रियादेः प्रसाधयितुमशक्यत्वात् । नच तान्यप्रयत्नोपलब्ध्यानि, तत्तत्तत्प्रसाधनप्रधानसाधनसन्निधानविधानं विना तदध्य-
 यनसाध्यस्यासिद्धेः । तत्साधनानि च विशुद्धबुद्ध्याजोगः १, सद्गुरुसमायोगः २, सद्गुरुविनयप्रयोगः ३, पुस्तकप्राप्तियोगः
 ४, प्रमत्ततावियोगः ५, सततोपयोगः ६, शुद्ध्यजियोगः ७, देहारोग्य ८, जाग्या ९ दीनि । दुरापाणि चैतानि । यतो
 जगत्कर्ममर्मवशादधर्माशर्मबाहुद्वयेऽस्मिन् कलियुगे प्रतिक्षणं प्रदीयमाणप्रधानमेधादिबलत्वेन क तावान् प्राचीनमु-
 नींश्चन्द्रशेमुषीविशेषानुयायी विशुद्धबुद्ध्याजोगः । अगण्यपुण्यप्रचयपरिपाकिमहिमोपलब्धः खलु समग्रमंधार्थप्रबो-
 धपटिष्टविशिष्टतरामितहितनिधिश्रीमद्गुरुसमायोगः । तथा विकुत्स्यातुल्यमेन्द्रादिकुनृपतिततिविध्वस्तानेकवल्ल्यादितत्त-
 न्महानगरस्थानेकलक्षणप्रमाणागमादिसदादर्शोन्नेदेन कौतस्कुतस्तावदज्ञानांधकूपप्रपतत्प्राणिप्रतिहस्तकप्रायप्रशस्तपुस्तकप्रा-
 सियोगः । तथा तत इतो दृश्यमाननिरुपमानमिथ्याजिमानाविरामाद्युन्मत्तकुनयोपचयप्रधानकुचूपतितत्पत्तिगृहीतोप्रविग्र-
 हाग्रहग्रहोद्यत्प्रमादानाजोगरोगाद्यनुमेयाजाग्यादिधुर्येऽत्र कलियुगेऽतिदुरापाणि तथाविधस्वास्थ्यप्रमत्ततोपयोगाजियो-
 गारोग्यजाग्यादीनि । ततश्चैवं दुरासदान्यप्यासाद्य कथमप्येतानि नाधीयीरन् ये विधिवन्निरवद्या विद्याः, वंचितः खलु

तैरविबुधधुरीणैः स्वात्मैव तदुन्नोच्चश्रेयोऽन्यः । अधीत्यापि च ये शास्त्राणि सततानवधारणेन वृद्धिविधुरतया विदधीयेरन्
तदनुक्रमाज्जानिजांजि सुशास्त्राणि, ते च समधिकतरं स्वात्मवंचनेन वंचनीयतामंगीचेक्रीयन्ते । त एव हि धन्याः, प्रबु-
द्धजनमनोमान्या, ये विधाय विधिवत् शास्त्राध्ययनं पुनस्तदवधारणादिना प्रतिदिनं विवृद्धिमेव दधति तानि विदधुः ।
तद्विवृद्धिश्च प्रायः पटुतरतदज्यासव्यासप्रयाससाध्या, सोऽपि प्रायस्तद्विषयोत्साहपूर्व इति प्राहुः प्रबुद्धाः । एषोऽपि गुणि-
जनप्रष्ठैः श्रेष्ठगोष्ठीविधानदधदूद्धिमानमुपलभ्यते । अतो बहुगुणत्वादेशापि ज्ञानादिगुणप्रकर्षप्रापकतया परंपरया साध-
नमेव जेगीयते श्रेयोमार्गस्य । तेन यथासमयमेतामप्यादरिदारिषुर्विदुराः श्रीसर्वज्ञोपज्ञसज्ज्ञानोत्साहादिगुणोपचयहेतु-
मिति । यत उच्यते “ज्ञानोत्साहो गुणावाप्तिः प्रागदृश्यं बहुदर्शिता । तत्त्वबोधः श्रुतावाप्तिः साधुगोष्ठीगुणा ह्यमी । १० ।
किंच । इयमेव स्वमधुरिमविधुरितोद्धाधोऽलोकाधारसुधाजिमाना वसुंधरावलये विचरद्विबुधततितुष्टये प्रजवति । अतः पापी-
यध्वं क्षणं । दक्षिणाऽद्भुष्टक्षणप्रायं सममस्माजिरचतुरवचनप्रपंचश्रवणोद्भूतप्रज्वततापापहारप्रवणं त्रैवैद्यगोष्ठीपीयूषयूषपूरं ।
अथ केचिदहंकारमपीशितिमानमात्मन्यादधतो न दरीध्रति तथाविधोद्भवलगुणानुरागं । ते चैवमस्वर्गवर्वाध्मातमानसा
न तामर्हतीति तान् प्रत्युपदेशलेशः प्रपंच्यते । तथाहि । तथाविधमवसरमुपलभ्य विद्वन् कथंकारं जवद्दृढदयगुहा-
यामुद्यच्छास्त्रस्वरकरनिकरप्रचारेऽपि क्वचित्तत्तद्वचनान्यथानुपपत्त्यनुमेयापदेयाहंकारांधकारप्रचारः । विमरीमृश्यतामचिरस्य
मोहस्य छास्यं । किं युज्यते जवाद्दृशामपि प्रेक्षादृशां हृदयेष्वंतरुद्यच्छास्त्रप्रकरध्वांतारातेः किंचिदस्तुतत्त्वानवबोधावरणमनु-
मापयदहंकारशार्वरं । किंच अंतर्ज्वलद्विनयनयविज्ञानादिगुणतृणजरोद्भूतप्रज्वतजाव्यज्वलनमनुमेमीयन्ते तदन्यथानुपपन्नाः

सप्यहर्षोहामधूमस्फीतताया दर्शनेन प्रबुद्धाः । आः किमिदं हतविधेर्विततल्ललितमिदं, यद्विवेकिनराणामपि बुद्धितरुष्वेवं
 गर्वगुर्वविवेकातिरेकोदकप्रकरनिषेकः । पुरापि के के ह्येकेनाप्यनेकाविवेकोत्पादकेनानेन ह्येका अपि नैकल्लोकनिकायाः कानि
 २ नाचरिकारविषयाऽकृत्यानि, कृत्यानि वा कानि २ न व्यसरिस्मारयिषत् स्मयेनानेन विस्मयस्फीतताधाविस्फुरत्तरस्मृ-
 तिनदीसोरपि, तन्नूनं विधेरेवेदमबंधेष्ठाप्रागदृश्यं परिपोस्फुरीति, तेषु २ पदार्थेषु उपपत्तीपद्यमानानामनुपपत्तीपद्यमानानां
 वा तत्तत्तद्गुणगुणानां तथा २ नियोजने वियोजने वा प्रत्यक्षं, यद्गवाद्दृशेषु विमलविद्याजलप्रधौतावदातहृदयेष्वप्येवमहं
 कारमयीकृषिमावलिप्तता । तथाचावावादीत् श्रीहर्षः कविमच्चर्चिका । अवश्यजव्येष्वनवग्रहग्रहा यथा दिशा धावति
 वेधसः स्पृहा । तृष्णेन वीत्येव तयानुगम्यते जनस्य चित्तेन नृशावशात्मना ॥१॥ अथवा कोऽयं विधिर्नाम । का वा तस्येच्छा,
 किंवा तथा सेषिष्येत । पुरुष एव हि अनवगतत्रयीतत्त्वतया स्वस्वरूपविवेचनादिविकलः सत्कृत्येषु गजनिमीलकाद्यवलंबी
 प्रमादानाजोगादिकुमित्रसंपर्कवशादवितर्क्यैवोदकं तत्तदसत्क्रियाप्रवृत्तस्तत्तदुःखफलोपजोगजाजनं बोध्येत । स एव च
 यदा श्रीसर्वज्ञोपज्ञप्रशस्तशास्त्रोपदेशप्रदीप्रप्रदीपोपलब्धसमस्तवस्तुसतत्त्वतया सम्यग् विविच्य तद्गुणगुणस्वरूपं तदुपादान-
 हानयोः प्रयायत्येत, तदा समासादयत्येवायमुत्तरोत्तरतत्तद्गुणजफलजरत्राजिष्णुः क्रमात्परमपदसंपदमपि ॥ यदुच्यते । ताव-
 त्कल्यति पुरुषो हतविधिल्ललितोऽद्भुतःखसंघातं । चिंतयति नेति यावत्कोऽहं किं मे हितं चान्यत् । १ । इति च विविच्य विबुध्य
 च हिताहितप्राप्तिहानियत्नवतः । सा नास्ति कापि संपत् लुप्तति न या करतले तस्य । २ । अतः परिज्ञातज्ञेयगुणगुणगरि-
 माणो विचारचारिमाखंडपंक्तिमानश्च विचारयंतां स्वचेतसा, किं चतुराणां चेतश्चमत्कारकारी स्यात् कदापि चेक्रीयमाणो-

ऽधमवक्षेपः । किंच । इह हि दुरंते कस्त्रिकास्त्रविद्यासे विस्फुरत्प्रबलमोहजूपासकुतूहलोत्तासबलोच्छ्रितकोलाहलोच्चा-
 खितास्त्रिमंजुलोद्भासिबहुलगुणचक्रवासाकस्त्रितवित्रासे कुतस्त्यं तावन्निरवद्यहृद्यचातुर्वैद्यवैशारद्यं । नहि कोऽप्येवंविधः
 पुरुषविशेषोऽत्र समीक्ष्यते, यः किल कलबत्यविकलं सार्ववैद्यावबोधविशदिमानं । यतो गल्लंत्येव हि प्रतिकलमधुनातनेषु
 तमोजनेषु सञ्चिद्भजाजनोदरपूरिपूर इव शुश्रूषाश्रवणग्रहणधारणोदापोहार्थविज्ञानतर्कविज्ञानतस्त्वज्ञानलक्षणा अमी मनी-
 पागुणाः । गल्लत्सु च तेषु तदग्रिमनिदानानि विधौ प्रधानानि विद्यानिधानान्यपि परीस्पृशत्येव हि क्रमेणापहानिपदवीं ।
 एवंच क्रमेण हीयमाने विद्यासौंदर्ये सांप्रतकास्त्रीनेषु जनेषु ज्ञानलवा एव परिपोस्फुरति । तथापि योऽचतुरचेतस्को विद्याघ्रा-
 तमात्रतयैवाऽमानाहंकृतिजाजनमानुषंगरंगजंगसंसर्गी संजायते, नार्हत्येवायमप्रतिमप्रामाणिकश्रोत्रियपरिषदि प्रवेशं । जवते
 च स लल्लवदृष्टाश्रुतस्वीयज्ञानाणुताप्रदायिपुरातनानेकमौनीं च वृंदोदारचित्रचरित्रः कूपमंडूक इव बहुश्रुतसदस्सु हास्यास्पदत्व-
 मिति । ततो विचक्षण समीक्षस्व क्षणमांतरचक्षुषा, कस्ते नाज्ञानातिशयो, येनैवं दुर्जरदप्पोंदुरकंधरीजवसि । धीमन् नयस्व
 क्षणमेकं स्वीयमानसं स्थिरस्थेमानं । अवधारय वैबुध्यधुराधरणधीरोदारपुरातनानेकमुनीं च वृंदोदग्रविद्याशक्त्यादिसौंदर्यं ॥
 तथाहि इह हि अहमहमिकाऽवनम्रकस्त्रनिःशेषवृंदारकासुरनिकरेश्वरास्त्रिस्त्रविपुल्लावलयप्रौढपरिवृढश्रेणिशीर्षावलीशेखरासंगि-
 रसोत्करोद्भासिरश्मिमंडलीमिलदविरलपदयुगलनखोन्मिषत्सिंदूरपूरारुणरुचिरोचिर्निकरकर्बुरितांबरोदरश्रीमज्जिनपतिगदि-
 तोत्पादव्यथप्रौढ्याद्यनंतधर्मात्मकाशेषजगद्यवस्थाप्रकाशकामलपदत्रयीसमाकर्णनानंतराविर्जवत्प्रतिजाप्राग्जारप्रकर्षप्रबुद्धाशे-
 पचुवनानंतर्बर्हिपदार्थसार्योपनिषद्यायातव्यगणधरपदवीप्राप्तप्रतिष्ठश्रीमज्जौतमप्रचृतिगणपतयोऽतमुहूर्त्तमात्रकाखेन चराचरोद-

रविचरम्भोद्गंधकारसंज्ञारसंहारोद्यत्तरुणतरश्चिकरनिकरानुकारिजिः शेषज्ञेयोपनिषत्परिज्ञाननिधानप्रधानतरानंतार्थाऽहम्ब-
कोशात्मघादसांगीवशःस्तंजसमुत्तंजनं विरचयांचक्रुः, तेष्वेव व्यक्षासीद्विश्वत्रयानुत्तरावबोधसंपत् । तदनु पुनरवखंवि-
ततरतमंजावप्रज्ञाविज्जवाद्बुद्धोऽप्यजूवन्नित्यादिप्रज्ञाप्रकर्षप्रतिहताशेषबुधंमन्यविद्यास्वर्गवर्गसर्वस्वाः सद्विभुजिभुद्विपतयो
यतिपतयः । ये हि किञ्चैकपदश्रवणतोऽप्यविकलं कलयांचक्रुर्मथकोटीकोटीरपि । कः खलु परिमितजीवितैकजिह्वो निजशे-
मुषीसमुन्मेषैः सुरगुरुयमाणोऽपि कोष्ठकबुद्धिबीजबुद्ध्याद्यनेकप्रकारप्राचीनप्राज्ञप्रज्ञामहिमानं प्रथयितुमखं । तथा चतु-
रचेतश्चमत्कृतये केषांचिदुच्यते । तथाहि ।

विद्वेसिवान् चिरमनिवारप्रचारोद्यत्तादिदर्प्याधकारसंहारदिवाकरकरनिकरप्रतिमवाग्विज्ञासः श्रीसिद्धसेनदिवाकरो नाम
सूरिवरः । यस्य किञ्च समारूढस्य प्रौढवादरणांगणे प्रज्ञाज्ञैश्वर्यादिगुणसदःसदःपतिप्रतिज्ञाधारणाबाहुश्रुत्यक्षांतिमाध्यस्था-
दितस्तद्गुणग्रामरमणीयानेकसन्ध्यावल्लीसमहमहोदीयोऽक्षुण्णहोदहमानद्वयविकट्यकट्टिपताकट्टपजट्टपकेलीकलामाकलम्य मणी-
विस्त्रिप्तवदना इव प्रत्यग्रपराजवाविर्जावप्रजवत्विषादासादनोदितश्यामस्त्रिमानः पंचाननरावसंश्रवणादिव जलधरधोरणी-
धौतांजनगिरिगरीयःसोदरोद्गुरसिंधुरपरंपरेव तत्रसुः सर्वतोऽपि प्रचंडपांडित्यपाटवाखंरुवाग्निमिमाडंबा (वरा) अपि प्रतिवा-
दिसंदोहाः । यः किञ्च जगवान् स्वीयौन्नत्यप्रकर्षामरगिरिगरीयःशृंगप्रस्पर्द्धिंरुद्धिजिनालयश्रेणिशिखरशिरोऽसंस्थितादन्नकिं-
किणीजालनिकलन्यतिकरवाचाक्षिताऽस्त्रिदिकूचक्रवालयप्रचलदुज्ज्वलोद्यद्विपुलपताकावल्लीसंकरोच्छिन्नस्तरकरनिकरप्रचारा-
विर्जवत्तापसंजारायामुज्जयिनीमहानगर्यामपहतहरगिरिगुरुशैखरौन्नत्यमदगरिमोन्मादे महाकाक्षाजिधप्रासादे श्रीमदेवाधि-

देवानुपमस्तुतिविरचनवशात् प्रस्फुटच्चंरुचंमीशर्षिगोष्ठस्वमांतराविर्जृतायां श्रीमञ्जिनपतिप्रतिमायां चमञ्चेक्रीयमाणचित्ताऽक्र-
माक्रांतदिकृषकविक्रमोज्जासितश्रीविक्रमादित्यचूपतिप्रचृतिप्रवीणततिविततसदसः श्रीमद्देवाधिदेवानणुगुणप्रख्यापनपूर्वं त-
त्त्वत्रयीप्रबोधप्रदानेन प्रजावयांचकृवान् श्रीमञ्जिनशासनं, सुरगुरुरप्यचतुर एवैतस्य गजीरतरार्थानंदिसकलतार्किकचक्र-
चूडामणिपरिषत्संमत्याद्यप्रमग्रंथरसोत्करप्ररोहरोहणगिरेरित्यादिविशदावदातविवर्णने ॥

तथा पवित्रयांचजूव हितिवलयं सुरिवरः श्रीमल्लवादी नाम महावादी । यस्य जगवतोऽनतिशैशववयसोऽपि रूपिताशे-
षविपक्षहितिचृच्छिद्यादित्याजिधप्रौढप्रतापशाखिमेदिनीवासबोदारसंसदि प्रहृष्टे षण्मासावधिवादमहासंगरे निर्जितदुर्जा-
योर्जास्विप्रतिजाप्राग्जाराखयाखिलसौगतावलीप्लुष्टगरिष्ठयशःप्रकराविर्जृतायशोंगारगणप्रसंगसादितप्रवरस्थिरतरतागुणो य-
शोजरघनसारः सुरजयामासिवान् त्रिजुवनजवनोदरं । अद्यापि हि यत्प्रजवं नयचक्राख्यग्रंथचक्रं समुज्जिनत्ति प्रसरदु-
र्वादिदर्पचक्रं ॥

तथा छपचक्रे जगवान् अपारसंसारपारावारपरिमज्जंजुजातमविकलकरालकलिकाखविद्यासेऽपि त्रिजुवनजर्तृश्रीमञ्जि-
नपतिगदितानवद्यनिःश्रेयसाध्वप्रदर्शनेन कृतत्रिजुवनजज्ञो हरिजज्ञो नाम सूरिजः । यतः हमाधरगुरोः प्राप्तप्रजवा सख-
क्षितबहुखविमलाबाखनिष्प्रतिमोदाराव्यर्थसदर्थसार्थाहुष्माहरनिकरनीरपूरनिरंतरा, कचिद्विरचितातुल्यमात्सर्याखयाशेषपर-
प्रवादिप्रजवानेककर्कशतर्कसंपर्कप्रतिधातार्थोपस्थापितनिष्प्रतिमोत्तमोत्तमयुक्तिव्यतिकररसोत्करकरंवितांतरा, कचिदुदंडदंड-
ककदंबकप्रोष्ठलक्ष्मणऽमललोखकल्लोखमाखोत्पतत्सीकरप्रकरासारव्ययितत्रिजुवनजनसंतापा, कचित्कवलितासारपरप्रवा-

दिप्रथितागणानुमानमीनावलीकडुःशक्यजिचारप्रचारा, असंख्येयाऽध्यक्षमुख्याहुषहोदक्षमाप्रौढप्रमाणप्रकरप्रसर्पत्तिभिं
 गिलगिलावलीसंकुलांतराखा, कचिन्निरवद्योदारहृद्यपद्यावलीधवलविखसन्मराखमंडलीसमाकुलविपुलपुलिनाजोगजोगा, क-
 चिदतिगूढप्रौढप्रचुरगजीरार्थसार्थस्वल्पाक्षरानटपगद्यपद्यावलीविकटपुटजेदपेटकोद्घाटिताकाखबाखावलीसाध्वसव्यूहा, क-
 चिदमृतरसनिस्थंदिश्रवणसुखदानेकप्रथितगाथागणागाधगूढप्रौढहृदसंदोहडुःशकापाठीनाधीवरप्रवेशा, आनंदितसकलसह-
 दयहृदया, संकृताखिलसंश्रितासंख्यविपश्चित्कटमषविलया, चतुर्दशप्रकरणशतीनिर्झरिणी पवित्रयांचक्रुषी निखिलजूवलयं,
 येन किलोदामवादमहारणांगणे क्षणमात्रादेव प्रतिहतवितताजिमाना धिक्कारकारितत्तत्सज्यादिवाकोटिलकुटतटाघातशून्यी-
 जूतहृदया बोद्धा अपि माध्यमिकाः सतोपि सरलतरतालहिंजलज्वलनसलिलजलधिविकलमलावलीरंगतुंगतुरंगजृंगकुरंगं-
 गारगिरिकांतारहारविहारोदारप्राकारपुरप्रमुखानेकपदार्थसार्थानपश्यंतः शून्यवादित्वमेवोररीचक्रिरे ॥ तथा प्रसर्पहर्षसं-
 जारोद्धुरकंधरा अपि प्रारब्धे येन सहोदारवादसंगरे क्षणमात्रादेव समीक्ष्य स्वीयाखर्वगर्वसर्वस्वहासं क्षणिकत्वमेवाशे-
 षसंस्काराणां सूत्रयामासुः सौत्रांतिकाः । यस्य हि परमकोटिप्राप्तोदारज्ञानरमया आसादिताखिलजूमंडलाखंरुखमंडलीमहनी-
 यमहिमानं समीक्ष्य विज्ञानस्यैव सारत्वं मन्यमाना अखिलत्रिजुवनवल्लयस्यापि तन्मयत्वमेव शरणीचक्रुर्योगाचाराः ।
 इह हि षट्दर्शनाशेषादि(त्व)संदोहा यदजिधानश्रवणादपि माद्यन्मदजरनिर्झरिणीप्ररोहोत्तुंगशृंगधराधरानुकारिस्फुरजं-
 धसिंधुरोद्धुरगंधप्रकरविधुरितापरसिंधुरधोरणीव विमुक्ताशेषमदोत्कट्या निर्व्याजोत्सन्नक्तियुक्तीः प्रकटयंतः प्रकटमेव व-
 ल्लिकटमाटाटिषुः क्रमयुगलवरीवस्थाघटनायै ॥

त्रैविद्य-

॥ ६ ॥

तथा प्रीणयामासिवानमृतरसनिस्यंदिवाग्बिद्यासै स्त्रजगतीं निजप्रतिज्ञावैजवाजिचूतदेवसूरिर्देवसूरिर्नाम सूरिः । यस्य
कियाशेषवादींश्शिरःशेखरस्य पृथिवीप्राप्तप्रतिष्ठश्रीसिद्धचक्रवर्त्तिश्रीजयसिंहदेवोदारपरिषदि संकृतोद्दामचतुरशीतिवाद-
प्रतिवादिनिर्जयनोर्जिताखंडपांडित्यरंजिताखिलजूषाखचक्रवाखप्रदत्तोत्ताखमराखमंडखोजवखचपखचारुचामरश्रेणिधवखविपु-
खातपत्रसिंहासनावलीचंगरंगसुंगतुरंगकिंकरप्रकरप्रचृतिपरिच्छदापूर्णनिकटतटोत्कटाहंकारसंजारजारितातंजकुमुदचंज्राजिधा-
नाखिलव्योमांबराखंखविजयार्जितप्रौढसत्कीर्तिनर्त्तकी जगत्रयोसुंगवंशाग्रनर्त्तनशीला कुरुतेऽद्यापि सकलसहृदयान् (आन-
न्दसमास्कन्दास्कन्दान्) । यन्निर्मितानेकयुक्तिव्यतिकरांचितोदंडदंडकस्फारवृत्तोत्कराप्रसारसारखाकरस्याद्वादरखाकरप्रमुखा
नेकसत्तर्कग्रंथावली कां कां न चमच्चरीकरीति कोविदावली ॥

तथा उद्योतयामास श्रीमज्जिनशासनं दुःखमांधकारसंजारसंहारोद्यत्तरुणतरतरणिकरनिकरानुकारिप्रवरवाक्प्रचारः
कोविदवृंदवर्यः श्रीहेमचंज्राचार्यः । यस्याविरलविमलवाग्बिद्याहरीनाशितानादिकाखालीनदुर्निवारविस्फुरन्मोहाहिविषप्रसरः
श्रीमद्गुर्जरधराधुराधरणधुरंधरतामादधानः श्रीमत्कुमारपालजूषाखः समुद्घोषयामासिवान्निखिलजुवनवखयेऽपि समस्तजग-
जंतुप्रातरक्षोद्घोषणेन विखसद्यशःपटहं । यस्य किल कलिकाखसर्वज्ञेतिबिरुदानंदितसज्जनमनसः सपादखल्लक्षणमुदोऽनु-
शासनाखंकारचूनामणित्रिषष्टिशिखाकापुरुषचरित्रयोगशास्त्रप्रमाणमीमांसाप्रमुखानेकसत्तर्कग्रंथग्रन्थनानुकंपिताशेषविशेषविशे-
षकस्य वैदुष्यविशेषव्यावर्त्तने किं ब्रूमः समधिकं मूढतारुढचेतोवृत्तयो, निखिलत्रैलोक्यवंदनीयपादारविंदयुगला जगवती
शारदापि न देधीयते सामर्थ्ये ॥

गोष्ठी.

॥ ६ ॥

कोविदोत्तंसा बहवोऽप्यञ्जवन् विविधज्ञानादिगुणगुरवः श्रीमञ्जुरवः । न खट्वेतेषां गुणपारावारपरपारं प्राप्नुयाद्वर्षसहस्रै-
 रपि कश्चित्परं नैकोऽप्येतेषु कश्चिदहंकाराद्यनघगुणकालुष्यकलुषितमात्मानं बजार । इतं तर्ह्येतदपेक्षया कः खलु ज्ञाना-
 तिशयः सांप्रतकालीनानां जनानां ॥ किंच । एतन्निष्टं कितमिह जानीहि । यत्राहंकारांधकारप्रचारो, न तत्र निर्मलज्ञान-
 दिनकरकरप्रचारः, विद्याहंकारयोः सहानवस्नानस्वजावविरोधविधुरत्वात् । एकतरसंज्ञवे इतराज्ञावस्य स्पष्टनिष्टंकनात् ।
 कुत्रचिदहंकाराज्ञावेपि विद्याविरहदर्शनेन नात्र व्यञ्जिचारचौरप्रचारः शङ्कनीयः । तत्र तदुत्पादकाध्ययनादिसमप्रकारण-
 ज्ञावहेतुकोदारविद्यानुपलंजेपि तद्योग्यताया विद्यमानत्वात् । नच वयं निरहंकारत्वमेव सर्वथा विद्याहेतुं ब्रूमः, तदन्येषा-
 मप्यध्ययनादितज्ज्ञेयानां विद्यमानत्वात् । नच विद्यारूपस्वकार्योत्पादनासमर्थत्वात्तस्य तद्योग्यताया अप्यज्ञाव, इति वाच्यं ।
 तदन्यकारणाज्ञावनिमित्तकत्वात्तदनुत्पादनस्य । नच मुख्यहेतुसंज्ञवेऽप्यपरहेत्वनपेक्षं कार्योत्पादः संज्ञवति, तेषां तदनि-
 दानप्रसक्तेः । यो यदज्ञावेपि जवति, न तत्तस्य कारणं । घटस्येव तंतवः । तन्नैवं तत्र तद्योग्यताज्ञावः साधयितुं शक्यः ।
 नचैवं साहंकारस्यापि तद्योग्यता जवत्विति चिंत्यं, तस्य कदापि तददर्शनात् । अथाचक्षीथाः प्रत्यक्षमृषावादित्वमेतत् ।
 यदहंकारिपुरुषत्रातानां संतमपि विद्याप्राग्जारमपह्नुध्वे । दृश्यंते हि बहवोपि सुधियोऽप्रमाणोन्नताहंकारशिखरिशिखर-
 मारुढचेतसोऽपि विद्यावैशारद्यापहतसहृदयहृदयाः इति । तदेतदज्ञानमदिरापानविह्वलचेतमां प्रक्षपितं । तत्पुरुषाणां
 चातुर्वेदस्य विद्यात्वायोगात्, तदयोगश्च तत्फलविरहात्, विद्या हि ज्ञानमुच्यते, तस्य चानंतरफलं कुमारगविरत्यादि, स-
 न्मार्गासेवनादि च । तथाचोक्तं ॥ ज्ञानस्य फलं विरतिरित्यादि । तथा “तज्ज्ञानमेव न जवति यस्मिन्नुदिते विजाति रागगणः ।

त्रैविद्य-
॥ ७ ॥

तमसो हि कुतः शक्तिर्दिनकरकिरणप्रतः स्नातुमित्यादि । अहंकारस्य रागादिविनाजावित्वात्तत्त्वतस्तदजेदाच्चेति । नचाहंकारः सन्मार्गस्तस्य जवहेतुत्वात्, शिष्टनिंदितत्वाच्च, आखेटकादिवत्. इति मिश्रं यत्राहंकारघोरांधकारप्रचारो, न तत्र ज्ञानदिनकरकरविहार इति दर्प्पापाकरणं ॥

अतः परित्याज्योऽयं सर्वथा प्रशस्यश्रेयोमार्गाराधनप्रधानसाधनानवद्यविद्याविशारदिजिः साजिह्वाषिजिरवलेपाक्षेपः । विधेयोऽनवरतमप्रतिमगुणानुरागसंगः, उपार्जनीयाश्च सम्यग्ज्ञानविनयनयविवेकादिगुणनिकराः । यतो गुणा एव दुष्प्रापाः प्रबलकलिकालविद्यासानुजावस्फुरद्दोषजालबहुलेऽत्र हितितले. गुणवानेव च त्रिविष्टपेपि विशिष्टजनेषु स्पष्टप्रतिष्ठास्पदं जंजन्ममानः समीक्ष्यते दक्षैः । यतो गुणाः सर्वत्र पूज्यन्ते । तथा गुणवंतमेव हि वरीवृणीयुरहमहमिकया निरस्तापदस्तत्तत्सकलसंपदः, रुद्रिसमिद्धा अपि दुर्लभतरगुणवच्चरणपरिचर्यालालसमानसाः सर्वतस्तदज्ञासदेशालंकरणं बोध्येरन् । अप्रार्थिता अपिच तद्गुणप्रकरप्रेक्षणप्रहृष्टमानसानिर्व्याजजकिजावितांतः करणतया गुणवत्पदयुगलं स्वमौलौ मौलिवीलामवलंबयेयुः । स्वजावादेव च प्रथयन्ति कविप्रकांडगंधवाहा दिक्षु विदिक्षु च गुणवजरीयोयशःकर्पूरपूरसौरजप्रथिमानं, यतो नहि विकसत्तरमंजोजन्म अधर्मकर्मकृज्जन्मवध्वजवल्लहचक्षुरनध्यह्नक्ष्म्याः स्वस्मिन्निवासाय प्रार्थनाचाटूनि घटयदुपलभ्यते । किंतु गुणगरिष्ठश्रेष्ठस्नानतया तत्रैव वावसीति सा । नचापि राजजाजीवराजी रणरणकारकारिमधुकरनिकराकारणाय कचनाप्यरियरीति । किंतु स्वयमेव तंजंधसौरजलोखपास्ते मधुपा गायंत इव तद्गुणनिकरान् ऊणऊणाकारिरावप्रकारैः परिवरीव्रतः सर्वतः तदलंकरणजूयं संप्रतिपनीपद्यते । अनज्यर्थिता अपि च स्वस्यबोद्यन्तोजाविशेषस-

गोष्ठी.

॥ ७ ॥

मुन्मेषाय तथैवार्हतया नरविसरोत्तमा अपि निवेशयेरंस्तां निजोत्तमांगजागे स्वेनैव च वितंतन्यंते तंजंधसौरजपूरं
सर्वतो दिगुदरविवरेषु गंधवाहाः । तस्माद्गुणानेवेह बंहीयोमहिमप्राग्जाराऽप्रतिहननहेतुतया निरूपयामः खट्वपि ।
किंच । वचनमपि गुणवन्मुखादेव समुत्थितं सम्यगादेयतामादधानमादेहीयंते विबुधधुरीणाः । तथाचावादिषुर्विंदुराः ।
हीरं जाजनसंस्तं न तथा वत्सस्य पुष्टिमावहति । आवट्गमानशिरसो यथा हि मातुस्तनात्पिबतः ॥ १ ॥ तत्तत्सुजाषितमयं
हीरं दुश्शीखजाजनगतं तु । न तथा पुष्टिं जनयति यथा हि गुणवन्मुखात्पतितं ॥ २ ॥ तस्मादनर्णीयः श्रेयःसाधनप्रगुणगु-
णानुरागादिगुणोपार्जन एवाहितावधानैर्जवितव्यं स्वहितैषिजिर्मनीषिजिः । त एवचार्हति श्रेष्ठ शिष्टगोष्ठीमपि । तेनाथ
अर्हथ प्रशीयःसद्गुणानुरागासंगितया यूयमिदानीमिमां । वयमपि च सम्यगुपासितश्रीगुरुचरणसरोजाऽप्रतिमप्रसादाद-
धिकारिण एवात्र । यतो ऋहीयोऽढिमजडिमप्रचंडिमावष्टब्धचेतस्का अपि श्रीमद्गुरुवदनोऽङ्गघचनप्रपंचोद्यद्दिनकरकर-
निकरप्रतिहतांतरतमःपटलपटिमतया समबोबोधिष्टाहोदीयोऽल्लक्षणाप्रतिमप्रमाणं दोऽलंकृत्यादिप्रशस्तशास्त्राणि । यतो
नास्तीह तत्किंचिदवद्यं, महतां चरणपरिचर्यापि यत्पाटने न पटु पटिमानं प्रकटयति, घटयत्येवेयं दुर्घटोत्कृष्टविशिष्टश्री-
घटानामपि संटकं । विघटयत्येव च स्फुटं कटतटानीव घटपेटकं विकटतरद्गुरितकोटीरपि । सामान्यजनेष्वपि किंचिज्जरि-
ष्टपुण्यस्त्विमवशात्तुष्टिपुष्टिमुपगताः श्रीगुरुपादा जायंते एव जगज्ज्येष्ठस्त्रेष्ठसंपत्साधनपटिष्टाः । यदुक्तं । गुरुयाणं चक्षणसेवा
न निष्फला होइ कइयावि । ततः सुखेनैव तथाविधधिषणासाधिमविधुरा अपि श्रीमद्गुरुगुरुप्रसादमध्यासीना अध्यगी-
भूहि, अधीमहे चाद्यापि विशुद्धबुद्धिप्रबोध्यमेध्यशास्त्राणि । तथा तत्तत्तुव्यतिकरेषु तत्त्वातत्त्वविचारणचतुरचेतोवृत्ति-

त्रैविद्य-

॥ ७ ॥

तामपि प्रतिकलं कलयामः । नहि श्रीमद्गुरुप्रसादकदृष्टमप्रजाववैजवस्येयत्ता कापि समस्ति । तथा स्वज्ञावात् श्रीगुरूपदे-
शाच्च गुणवत्प्रेक्षणप्रदर्शिनोपि वरिवृत्तमः । तथा श्विधबुधप्रष्टप्रेष्ठवरिष्ठगोष्ठीरसिकस्वांततामपि देधीयामहे । अतो युक्तिमत्येव
संप्रत्यावयोरेषा शास्त्रगोष्ठी । ततो विधीयते कृणं । परं सा किमद्गुणलक्षणानुगामिनी । उत साहित्यसौहित्यानुसारिणी ।
कर्कशतर्कानुयायिनी वा जवन्मो रोचते । लक्षणानुगामिनी चेत् तदा संप्रति सकलेष्वपि लक्षणेषु श्रीसिद्धहेमचन्द्रा-
जिधानमेव प्रधानतया वाचयति तद्विदुराः अतस्तदाश्रित्य प्रेर्यते किञ्चित् । वाचत ज्ञोः । अधीये इति त्याद्यंतं
इङ्क् अध्ययन इति धातुमंतरेणापि कथमपि सिद्ध्येत् ॥ सिद्ध्यत्येव ज्ञोः धीङ्च अनादरे ह्यस्तन्या । ६ दिवादेः इये (सि ३-
४-७) इति सुस्पष्टमेव । तथा उचच् समवाये इत्यनेनोच्यतीति, प्रा गंधोपादाने इत्यनेन व्याघ्रा इति । तथा । जागर्तीति
जागृक् निद्राह्वय इत्यनेन । तथा गृत्निगरणे गर्हितार्थे यङि तद्धुपि द्वित्वे ह्रस्व (सि ४-१-३९) इति ह्रस्वे कृतोऽत्
(सि ४-१-३७) इति ककारस्याकारे गहोर्ज इति (सि ४-१-४०) गस्य जत्वे आगुणेत्याकारे (आगुणावन्यादेः ४-१-४७)
तिवि गुणे चैवमपि सिद्ध्यति इत्यादि त्याद्यंतानि विचित्राण्यपि चित्रकराणि सेषिद्ध्यन्ते, कियन्ति वक्तुं शक्यानि । तथा
पंच षष् इति व्यवस्थापिते पंच च षट् चेति विग्रहे प्रमाणीति (७-३-१२७) डे अंत्यस्वरादिखोपे पंचषानाचष्टे इति
णिङ् प्रत्यये अंत्यस्वरादे (७-४-४३) रित्यंत्यस्वरलोपे क्रियार्थत्वा (३-३-३) जातुत्वे किपि अग्रे ह्रस्वशब्दे पंचषां
ह्रस्वानीति समासे घुटस्तृतीयः (१-१-७६) इति षो मत्वे ततो ह्रस्वतुर्थ (१-३-३) इति ढत्वे पंचकृत्वानीति सिद्धि-
मभ्यास्ते । तथा उच्यतां विचार्य कृणं स्वचेतसा, कस्यधातोः परस्परासंपृक्तानि त्रयोदश रूपाणि सेषिद्ध्येरन् । वाचम्भो

गोष्ठी.

॥ ७ ॥

वा गिरतेरवपूर्वादवात् (३-३-६७) इत्यात्मनेपदे अद्यतनी ध्वमि सिचि प्रत्यये सिजाशिषोरात्मन (४-४-३६) इतीमागमे
 सो धि वेति (४-३-७२) सिचो लोपेऽडागमे चोपमर्गाकारेण दीर्घत्वे नामिनो गुणो (४-३-१) वृतो नवेति (४-४-३५)
 पक्षे इतो दीर्घत्वे अवागरिध्वं १ अवागरीध्वं २ नवा स्वर (२-३-१०२) इति छत्वे अवागलिध्वं ३ अवागलीध्वं ४
 हांतस्ठाञ्जीङ्ज्यां वेति (२-१-७१) पक्षे ढत्वे अवागरिद्धं ५ अवागरीद्धं ६ अवागलिद्धं ७ अवागलीद्धं ८ तथा स्वरग्रहे-
 त्यादिना (३-४-६९) जिति नामिनोऽकलिहलेरिति (४-३-५१) वृद्धौ अवागारिद्धं ९ अवागारिध्वं अवागलिद्धं ११
 अवागलिध्वं १२ इडजावपक्षे च कृतां क्तिनीरिति (४-४-११६) इरादेशे ज्वादेर्नामिन (२-१-६३) इत्यादिनोपांत्यदीर्घत्वे ना-
 म्यन्तेत्यादिना ढत्वे अवागीद्धं १३ मिति सुसंगतान्येवेति ॥ ७ ॥ तथा गमिप्रकृतेरंगीकृतिं विनापि जगामेतिरूपं निरूप्यते ।
 तथाहि । जगिस्तांदसः जगिमाचष्टे णिजि प्रत्यये नामिनोऽकलीतिवृद्धौ अंत्यस्वरादिलोपे जगयतीति क्विपि तद्धोपे णेरन-
 टीति (४-३-७३) णिज्जलोपे जगितिमिद्धं । पुनर्जगिवाचरति कर्तुःक्विपि (३-४-२५) तस्य लोपे क्रियार्थत्वाद्भातुत्वे पंच-
 म्यामवि कर्त्तरीति (३-४-७१) शवि जगामेति रूपं प्राप्तिश्च ॥ ७ ॥ मारिरेकाम इति रेकृङ् शंकायां माङ्पूर्वकः रेक-
 मानं प्रयुक्ते णिगि अद्यतनीमप्रत्यये णिश्रीत्यादिना (३-४-५७) डे आद्योऽशेति (४-१-२) छित्त्वे पूर्वस्य ह्रस्वे णिग्लोपे
 मव्यस्या (४-२-११३) इत्यकारस्याकारे मारिरेकाम इति सिद्धिमध्यास्ते ॥ ७ ॥ एवं मामिनीमाम इति नवरं अमञ्महममी-
 मृगमृं गतावितिधातुः ॥ ७ ॥ इत्यादिमनोविनोदकाः क्रियाप्रयोगा बहवोऽपि बोधवन्ति । तथा मासशब्दात् ज्यामि मास-
 निशेति (२-१-१००) पक्षेऽकारलोपेऽसिद्धं बहिरंग (२० न्या) इत्यकारस्थानित्वेन सोरु (२-१-७२) रित्यजावे धुट-

त्रैविद्य-
॥ ९ ॥

स्तृतीय इति दत्वे तु न्यायानित्यत्वे मान्यामिति मन्यते जाण्यकृत् । दुर्गस्तु मान्यामिति ॥ ७ ॥ दधिसेगिति । ननु यदि गतिकारकङ्स्युक्तानां विजक्त्युत्पत्तेः प्रागेव समास इति न्यायात् सेगिति पदेन समासस्तदा वृत्त्यंतोऽसष (१-१-२५) इति सस्य षत्वे विधातव्येपि पदत्वाजावात् पदादित्वाजावात् षत्वं प्राप्नोति ! सत्यं, तदापि न जवति विधिव्याख्यानात् यतो नामसिदित्यादिनियमेन (१-१-२१) निवृत्ता पदसंज्ञा, वृत्त्यंतोऽसष इत्यत्र सस्य तु षत्वे पदमेवेतिव्याख्यानात्, विधीयते तर्हि दीर्घवपुष इत्यादौ षत्वं, यतः षत्वे कर्त्तव्ये पदत्वं पदांतत्वाच्च षत्वं न स्यात्तन्न, नञा निर्दिष्टस्यानित्यत्वात् । एतदपि कुतो निश्चीयते व्याप्तौ स्सात् (७-१-१३०) इत्यत्र द्विःसकारपाठात्, सहि नञा निर्दिष्टस्यानित्यत्वात् प्राप्तस्य षत्वस्य निषेधार्थं ॥ ७ ॥ एतच्च व्याकरणं क्वचित्प्रचुरतरन्यायविचारैर्दुस्संचरं, इयंच तेषां दिग् । तथाहि नित्यादंतरंगं बलीयः यथा ज्ञाया उदनो ज्ञादनः तमिहति (अमव्ययात्क्यन् च ३-४-२३) क्यन् ततः सनि अकृतव्यूहत्वात् ज्ञा उदनीय स इतिस्थिते द्वित्वं प्राप्नोति औत्वं च, ततो नित्यत्वात् द्वित्वे प्राप्ते तद्वाधित्वाऽतरंगत्वादौत्वं जवति जुहौदनीयिषतीति ॥ ७ ॥ तदेवं लक्षणांमृतकण्ठोखिनीखहरिमाखाप्लवनप्रादुर्जवह्वीतीजावः प्रौढपुण्योपचयलक्ष्य एवेति यतितव्यं तदाप्तये विबुधधुरीणैः ॥ ७ ॥ अतुल्यस्वह्वमते यदि कविकुलह्वंदाजिरुपह्वंदःपरिज्ञाने जवतः कौतुकं, तदा शृणु । समार्जसमविषमपादादिप्रकारैः प्रीणितविषश्चिन्मनांसि बहुधा वृंदांसि तत्र नानाविधा जातयो बहुप्रकारा दंरुकाः । मात्रावृंदसि मागध्यां सप्तषष्टिः कोट्यः षष्टिलक्षाधिका जेदाः । उपहासिन्यां चत्वार्यञ्जानि षट्पंचाशत्कोट्यः सप्तनवतिर्लक्षाः षष्टिः सहस्राणि । आर्यायां पुनरष्टौ कोटयः एकोनत्रिंशल्लक्षाः विंशतिः सहस्राणि विधानानि । एतज्ज्ञताः प्रस्तारादयः षट् प्रत्ययाः

गोष्ठी.

॥ ९ ॥

इत्यादि षंडोऽनुशासनं निस्तुषप्रतिज्ञाप्रज्ञारज्ञाजिष्णूनामेव सम्यगवगतं ॥ ७ ॥ अथ कदाचित्साहित्यसुधारसास्वादे किञ्चित्सत्सु मनस्तदा सकर्षः समाकर्ण्य लेशतः तज्जतं स्वरूपं शब्दार्थवैचित्र्यबंधुरं कविकर्म साहित्यसारं ब्रुवते त्रिधांसः तत्र शब्दो वाचक औपचारिको व्यंजकश्चेति त्रेधा, मुख्योपचरितव्यंग्यज्जेदनार्थस्यापि त्रैविध्यं । शब्दस्य वैचित्र्यं दोषहानेन गुणाधानेन चूषणन्यासेन च बोधवीति । दुष्टासंस्कारासमर्थानर्थकपदवाक्यलुप्तध्वस्त विसर्गातेष्टसंबंधवंचितसमास-पुनरारब्धजग्नप्रक्रमक्रमादयो दोषाः । माधुर्यौजःप्रसादाख्या गुणाः । अनुप्रासादीनि चूषणानि । अर्थस्य वैचित्र्यं वस्त्व-लंकाररसज्जेदात्रेधा । इत्यादिशब्दार्थविचाररत्नसंज्ञारज्ञासुरे साहित्यसागरे कोविदानामेव प्रसरीसरीति बुद्धिबेडा । त आ ॥ अत्कः शत्कयुतोऽक्षकर्मकचपः कूचीवराटः क्षुणो निस्त्राकोजनिमांगगः सहतके होलश्च होलव्रजं । सैवायैकप्रतिष्कशो-गतसमासाद्यः समाकंचनो विष्यत्वं जवते क्रमादवकुटा राज्ञा ह्यऽष्टोषपात् ॥ १ राजोत्पले हरिजुजामिह केशवस्य यस्योरसी-दुरदनं च जटाकलापे । शंखांबरोपि पवनादरिनाथसूनुः कांतासवो गतनया विपुलं ददातु ॥ २ ॥ पायाद्यः करणो रणोर-णरणोराणोरणो वारणा दत्ता येन रमारमारमरमारामारमाः सारमाः । विष्णुर्जिष्णुरजीरजीरजरजीराजीरजी सारजी स श्रीमानुदयोदयोदयदयो दायोदयोवेदयोः ॥ ३ ॥ इत्यादिविषम २ तरवृत्तसमस्याचित्रक्रियागुप्तकादीन्यनेकविघ्नमनोविनो-दकलितकौशल्यान्यनेकशो जवेयुरिति कियदुच्यते समधिकं, कौतुकमात्रप्रवृत्तेरिति ।

प्रामाणिकचूडामणे अथ षट्दर्शनीकर्कशतर्कशर्करास्वादरसिकचित्तवृत्तिता चेत् तदा शुजोदर्कः खट्वयं तर्काजिह्वाषसं-पर्कः इत्याकर्ण्यतां हृणं तद्वितर्कोपि । इह मूलज्जेदापेक्षया षमेव तार्किकाः । बौद्धा नैयायिकाः सांख्या जैना वैशेषिका

जैमनीयाच्चेति । एतेषां च स्वरूपं निरुपमानपरिज्ञानप्रधानैरपि सूरिवरैर्ग्रन्थगौरवैरपि न शाशक्यते न्यक्षेण वक्तुं । अनेके चैतेषां तत्तत्तर्कग्रन्थसंदर्भेषु स्वस्वव्यक्तवक्तव्यताप्रकारविस्तारा जवंतस्तु स्वयमेव तान्मतपूर्विण एवेति किमुच्यते ऽधिकं । परमेतेषु श्रीमज्जिनपतिमतमेव विततमवितथतया मतिमतामज्जमतं । यत्र रागद्वेषाद्यशेषदोषहोषी जिन एव देवः । तथा अजिह्वब्रह्मचर्यादिगुणपरिकरितमूर्त्तयः सुसाधव एव गुरवः । तथा निसर्गतोऽपवर्गसंसर्गहेतुर्दयामूलो धर्मः । तथोत्पादव्ययध्रौव्यात्मकं वस्तु तत्त्वमिति । एवमेव चैतच्चतुष्टयं युक्तियुक्तमुत्पश्यामः । तत्र तावद्देवो जिन एव विचारचारुचेतसि चकास्ति नापरः । एतद्भि देवलक्षणं, यदपारसंसारकांतारोदरप्रसारिसंसारिसारंगसंघरंगप्रावप्राणप्रहाणकारिप्रकृष्टकूटकपटकोटिघटनापटीयोमृगयूपमानाशेषरागादिदोषाऽदूषितत्वं । तथा निखिललोकालोकाकलनकुशलामलकेवलालोकसंपदालिङ्गितत्वं । तथा अनादिजवोपचितप्राणिपरंपरानेकतत्तद्भवत्रमप्रमुखाशेषदुःखोत्करांकुरपूरप्ररोहाप्रतिहततया (इननयो) दुर्वारकर्मपटलीपटलविकलत्वं, विगताशेषजन्मजरामरणादिक्लेशविह्वलत्वं । तथा निरवधिनिरपायाजिह्वब्रह्मदर्शनानंदवीर्यात्मकत्वं । तथा अखिलत्रिभुवनवल्लयस्यापि अहमहमिकामहत्त्वमित्यादि । इत्यादिलक्षणलक्षित एव च श्रीमान् जिनः प्रख्यायते संख्यावद्भिः । तथा सर्वप्राणिप्रकरप्रकृष्टप्रमोदप्रदाने प्रवणा श्रीमज्जगवन्मूर्तिरपि चात्र साहिष्णी । तथाहि-अनुमेमीयंते हि मनीषिणा निरंकमृगांकमंरुलोज्ज्वलविपुलकपोलस्थलप्रसर्पद्भिमविस्मेरिताखिलमनीषिजनमुखारविंदप्रकृष्टप्रशमामृतरसस्पंदिवदनेंदुसंदर्शनेन । तथाऽनवमप्रशमसुधारसपूरपूरितोत्फुल्लकमलदलमंजुलोन्मीलदचटुललोचनयुगलनिजालनेन च क्रोधादिविकारप्रकारधिकारं । तथा बोबुद्ध्यंते प्रबुद्धाः कामिनीकमनीयांगपरिष्वंगप्रसंगविवर्जितोत्संगसमीक्षणेन स्मरतिरस्कारं ।

जाहायंते विज्ञाः समस्तशस्त्रादिविकलकोमलसरलजुजयुगलविलोकनेन द्विषद्वेषदोषप्लोषं । निश्चेचीयंते च विपश्चितः सम-
 स्तप्रशस्ताप्रशस्तक्रियाकरणपरिहरणचणत्वेन कृतकृत्यादित्वात् (त्वम्) । तथा च प्रोचिवांसः स्तुतिकृदिघांसः । प्रशमरसनिमग्नं
 दृष्टियुगमं प्रसन्नं वदनकमलमंकः कामिनीसंगशून्यः । करयुगमपि यत्ते शस्त्रसंबंधवंध्यं तदसि जगति देवो वीतराग त्वमेव
 ॥ १ ॥ नचैवं हरिहरविरंचिप्रचृतीनामपि मूर्तिषु तच्चिह्नादर्शनात् रागादिरहिततेति चिंत्यं, यतो निर्णीयत एव नयज्ञैः
 केषुचिद्देवेषु प्रसरज्जोषसमुन्मेषोद्धमद्भकुटितटस्थपुटितोत्कटललाटपट्टावलीटीकनेन प्रकटमेव विकटक्रोधोद्यत्कृपीटयोनिप्लुष्ट-
 विशिष्टयशःशरीरत्वं । सुबोध एव च केषुचिद्विद्वत्सद्गुणमणीरमणीयांगरमणरसिकतावलोकनेन विस्फारस्मरापस्मारघस्मरः ।
 तथा सुज्ञान एव पुण्यपरिज्ञानैः करालकरवालप्रचंरुकुंडलितकोदंडकांडोलसद्गुणमुज्जरशूलशक्तिप्रमुखाप्रशस्तशस्त्रनिचयांचि-
 तकरनिकरावधारणेन विद्वेषोन्मेषः, लक्ष्यते दक्षैः करतलकलितामलजपमालिकासंकलनेन व्यामोहसमूहो विद्यमानः
 तदुत्तरतरपरमध्येयरूपदेवांतरविशेषश्च । तथाध्यवसीयत एव सद्भिः पाणितलावलंबिविमलजलकुंभिकाकटपनेनाशौचशौच
 नीयत्वादिभिः सर्वसंसारिप्राणिगणैर्न्यो निर्विशेष इति । तथाचोक्तं स्त्रीसंगेत्यादि । तत्कथयत ज्ञोः कथमेते तथा २ रागा-
 दिदोषमश्रिता अपि देवत्वमर्हति । एवमपि तद्देवत्वकटपने विलुप्ता सा समग्राप्याराध्याराधकव्यवस्था । सर्वसंसारिणां रागा-
 दिमत्त्वाविशेषात् देवत्वोपपत्तेराराध्यत्वप्रसंगात् । अहो मोहनटनाटनप्रकारः । यतः “ सरागोपि हि देवश्चेत् गुरुरब्रह्मचा-
 र्यपि । कृपाहीनोऽपि धर्मः स्यात्कष्टं नष्टं इहा जगत् १ ” ततो युज्यते खलु सारेतरवस्तुव्यतिकरविचारणचणचित्तवृत्तीनां
 देवतत्त्वे सम्यग्विचारो यतः उक्तं नयज्ञैः । नेत्रैर्निरीक्ष्य विषकंटकसर्पकीटान् सम्यक्पथा व्रजति तान् परिहृत्य सर्वान् ।

त्रैविद्य-

॥ ११ ॥

कुज्ञानकुश्रुतिकुदृष्टिकुमार्गदोषान् सम्यग् विचारयतु कोऽत्र परापवादः ॥ १ ॥ यथाच विचारितं जगवद्भिः पूर्वसूरिभिः
सम्यग्प्रयमार्गानुगामिभिः ॥ तथाहि । विष्णुः समुद्यतगदायुधरौद्रपाणिः शंखध्वजन्नरशिरोस्त्रिकपालमाखी । अत्यन्तशांतच-
रितातिशयस्तु वीरः कं पूजयाम उपशांतमशांतरूपं ॥ १ ॥ दुर्योधनादिकुलनाशकरो बभूव विष्णुर्हरस्त्रिपुरनाशकरः
किलासीत् । क्रौंचगुहोऽपि दृढशक्तिहरं चकार वीरस्तु केवलजगद्भित्सर्वकारी । शी पीड्यो ममैष तु ममैष तु रक्षणीयो
वध्यो ममैष तु नचोत्तमनीतिरेषा । निःश्रेयसान्युदयसौख्यहितार्थबुद्धेर्वीरस्य संति रिपवो नच वंचनीयाः ॥ २ ॥ रागादिदो-
षजनकानि वचांसि विष्णोरुन्मत्तचेष्टितकराणि च यानि शंजोः । निःशेषदोषशमनानि मुनेस्तु सम्यक् वंद्यत्वमर्हति नु को
नु विचारयध्वं ॥ ४ ॥ यश्चोद्यतः परवधाय घृणां विधाय (विहाय) त्राणाय यश्च जगतः शरणं प्रवृत्तः । रागी च यो
जवति यश्च विमुक्तरागः पूज्यस्तयोः क इह ब्रूत चिरं विचिंत्य । ॥ रुद्रो रागवशात् स्त्रियं वहति यो हिंस्रो हियावर्जितो
विष्णुः क्रूरतरः कृतघ्नचरितः स्कंदः स्वयं ज्ञातिहा । क्रूरार्या महिषांतकृन्नरवसामांसास्त्रिकामातुरः पानेह्युश्च विनायको
जिनवरे स्वदृपोऽपि दोषोस्ति कः ॥ ६ ॥ बंधुर्न नः स जगवानरयोपि चान्ये साक्षान्न दृष्टतर एकतमोऽपि चैषां । श्रुत्वा
वचः सुचरितं च पृथग्विशेषं वीरं गुणातिशयलोत्ततयाश्रिताः स्मः । ॥ ७ ॥ यस्य निखिलाश्च दोषा न संति सर्वे गुणाश्च विद्यन्ते ।
ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो जिनो वा नमस्तस्मै ॥ ८ ॥ इति लोकतत्त्वनिर्णये श्रीहरिजगत्सूरिपादानां वचांसि । तथान्येषूचि-
वांसः । ईशः किं निम्नलिङ्गो यदि विगतजयः शूलपाणिः कथं स्यान्नाथः किं जिह्वचारी यतिरिति च कथं सांगनः सात्म-
जश्च । आर्याजः किन्त्वजन्मा सकलविदिति किं वेत्ति नात्मांतरायं संक्षेपात्सम्यगुक्तं पशुपतिमपशुः कोऽत्र धीमानुपास्ते

गोष्ठी-

॥ ११ ॥

॥ १ ॥ ब्रह्मा चर्माक्षसूत्री सुरयुवतिरसावेशविज्रांतचेताः शंजुः खट्वांगधारी गिरिपतितनयापांगल्लीलानुबद्धः । विष्णुश्च-
 काधिपः सन् दुहितरमगमजोपनाशस्य मोहादर्हन् विध्वस्तरागो जितमरणजयः कोऽयमेष्वासनाशः । ११ ॥ इत्यादि ॥ एनमपि
 च जगवंतमर्हंतं केचित् महामोहोपहतमतयोऽनधिगतैतत्रिजुवनानुपममहिमप्राग्जारा मानुषत्वमात्रेणासर्ववेत्तृत्वमुद्भावयं-
 तोऽनासतया प्रतिपनीपेदिवांसः । तथाहि । ते ह्येवमनुमानयंति । ऋषजवर्द्धमानादिर्जिनो न सर्वद्वार्थसाक्षात्करणकुशल-
 ज्ञानशाली । मनुष्यमात्रत्वादस्मदादिवत् । नचासर्वज्ञोप्यासतया स्वीकर्तुमुचितः, सर्वेषामपि तत्प्रसंगात् । तदेते मंदबु-
 द्ध्यो यत्तदसंबद्धप्रलापिनः कस्य स्युर्न हास्यास्पदं । अन्वयव्यतिरेकासिद्धेर्हेतोर्युगपदसिद्धताद्यशेषदोषदूषितत्वात् ।
 अंधाः सर्वेपि पुरुषा, मनुष्यत्वात्, प्रसिद्धपुरुषविशेषवदित्याद्यनुमानवत्पक्षस्य प्रत्यक्षादिजिर्बाध्यमानत्वात् । एत-
 दुक्तोत्तरेणापि विदुषां लज्जैवेत्यवगणयितव्याः । तथा त्रैलोक्याद्भुताचिंत्यमहिमवत्त्वेन जगवतो मानुषमात्रताया
 असिद्धेः । तस्य च महिमांजोधेरयं बिंदुरेको व्यावर्ण्यमानः समाकर्ण्यतां समुत्कर्णं सकर्णाः । तथाहि ॥ अनंतम-
 हिमवैजवतो जगवतो ज्ञानत्रयावजासिनः स्वर्गावासप्रवासिनो गर्जावतरणसमय एव तावत्समुपलज्जते चतुर्दशजुवना-
 धिपत्यं सूचयंतीव चतुर्दशोदारस्वप्नानि जननी । समुपजाते च जगवज्जन्मनि, प्रसाद्यंते सर्वतस्तत्तद्गुणादेवोद्यो-
 तजरसखानि दिग्मुखानि, नारका अपि च जगवतो लोकोत्तरानंतमाहात्म्यचृशिमवशादंतर्मुहूर्त्तकाखं कक्षयेयुरतुल्य-
 सुखानि । वसुंधरापि च त्रिजुवनजनतोत्कृष्टपुण्यप्रचयोपचितोत्तमपुरुषजन्मप्रदार्पिणी समुन्मसिति चतुरंगुली । अथच
 सर्वथा अचिंत्यत्वेन जगवन्महिम्नो ऋगिति पीठप्रकंपरेरिताप्रतिहतप्राज्यावधिज्ञानावबुद्धिजनजन्मानः सरजसमेव समि-

यूति प्रस्फुरद्बहुलजक्तिप्राग्जारप्रोद्धासितोद्धल्लोलकल्लोलोद्धासिमानसांजोधयस्तत्तादृगदिव्यर्द्धिसंपन्ना अपि षट्पञ्चाश-
 दिक्षुमायों जिनजन्ममंदिरोदरे, विनयावनतशिरसश्च संस्तुत्यार्हतं तन्मातरं च, विदेधीयंते विधिवत् कृतकृत्यमात्मानं
 मन्यमाना आयोजनं हितितल्लसंमार्जनगंधोदकप्रवर्षणपुष्पप्रकरप्रवर्षणादिकृत्यैरनुपमानं जगवज्जन्ममहिमानं । तथा सुरै-
 र्जाणामप्यासनानि त्रिजुवनप्रौढपरिवृढप्राप्तिप्रजवत्प्रसर्पत्प्रहर्षप्रकर्षाभरीनृततीव तत्कालमेव कल्ययंति चल्यत्वं । ऊटिति
 प्रकटितोत्कटक्रोधसंघट्टोल्लसद्भूकुटितटस्त्रपुटितल्लटाटपट्टप्रकटनपूर्वकंप्रयुक्तावधिज्ञानज्ञातत्रिजगत्पतिजन्मानो जगवन्नमस्कृ-
 त्तिस्तुतिविरचनपराश्रतुःषष्टिरपि प्रयतंते सुरैश्चा अर्हज्जनिमहिमप्रथनाय । अथच जक्तिप्राग्जारजासुरांतःकरणा मिथि
 त्वा समग्रा अपि सुरविसराधिराजा अमरगिरिगरीयःशृंगाग्रासंगिसौवर्णसिंहासनाध्यासिनो वितन्वते जगवतः क्षीरपारा-
 वारोदरस्फुरक्षीरपूरपूरितकुंजसंजारैर्जन्माजिषेकमहोत्सवं । तत्रच महाप्रयत्नप्रताडितोद्दंडुंजिप्रचंडकवक्रत्रंबकहडकादि-
 दिव्यजव्यातोद्यचक्रोद्भवन्मिलत्सकलदिकक्रवालोद्धल्लद्बहुलप्रतिरोत्तालविपुलनजोमंडलाविलंबिप्रबलतरोद्वणाबलकोलाह-
 लोन्नस्यत्तरलतरतारचतुर्जलधिजठरांतरस्फुरत्तिमितिमिंगिलाद्यतुल्यमत्स्यपुल्लोद्धालिताखिलजलजरोत्संगरंगतुंगतरतरंगजंगप-
 रंपरोत्पतत्सीकरप्रकरैर्धाव्यते ब्रह्मांडजानुमपि । तथा सरजसरसवशनृत्यदमरसुंदरीसुंदरोरसः स्नग्दीप्रस्फुरन्नुच्चतरतरहार-
 संजारदिगुदरविकीर्यमाणदिजक्तमुक्ताप्रकारैस्तारकितमिवाजाति जल्लयमपि इत्यादिजगवज्जनिमहव्यतिकरसमुपजातात
 निममहिमवंहिमोज्जावने न प्रजविष्णुर्विष्णुरपि । अथ चानवरतसुरविसरपरिकरितमूर्तिरधिगततदवसरो जलधरधाराधोरणी
 वानपेक्षितविषमोज्जतादिविजागः सुरतरुरिव त्रिजगज्जनसमीहितार्थसार्थप्रथनप्रत्यक्षो वरिवृष्ट्यावर्ष सुवर्षमणिपुच्छाजर

णगजरथाश्वपरिकरपुरजनपदादिजिरपि, तदनु परिहरन् समग्रसंगानुषंगमप्याखिगेत जगवंतं सकललोकालोकाकलनकुशलाम-
 लकेवलालोकसंपत् । अथ चाहमहमिकावनम्रकमूर्धानस्त्रिचुवनविचुजक्तिप्रकटनोत्कंडुलमानसा विरचयंति चराचरोदा-
 राधारसारैरिव सुरासुरविसरा जगवत्समवसरणं, यन्न शक्यते गुरुतरप्रतिजाजाजिष्णुना सुरगुरुणापि व्यावर्णयितुं । यत्र
 जगत्रयीत्राणायैव सज्जितस्वर्णरजतमणिमयी वप्रत्रयी । दंध्यनीत्ययमेव त्रिचुवनत्राणचंचुश्चातुर्गतिकजबोद्धवन्नयजरापहारी
 जगवान् शरणमाश्रीयतामिति वदन्निव चतुर्दिगागतजनेज्यो जलधरध्वानधिकारकारबंधुरोद्धुरध्वनिमादधुंहुंजिः । नर्नत्तिं
 प्रबलमहाबलाबलांदोलितस्त्रिचुवनदमनोहामपटिमैकधामाहाममोहद्विषः प्रोज्झासनोपाजितोद्यज्जयपताकेव वास्तोष्पतिस-
 मुत्तंजितो जंजजित्केतुः । इतस्ततः स्वामिपादारविंदवंदनोद्धूतप्रचूतप्रमोदातिरेकात् विमोमुच्यंते नाकिनिकायाः सिंहना-
 दान् । मधुरतरारावचाक्षितांबरोदरांतराखं जेगीयंते जगवज्जुणनिकरान् किंनराः । नृत्यंति चाप्रमाणप्रमोदजरजासुराः
 केचित्सुरविसराः । तत्रच जगवाननवरतं पुरः २ संचार्यमाणस्फुरत्किरणनिकरकर्बुरितांबरोदरोदारचामीकरोज्ज्वलकमलमंजु-
 लदलेषु पदयुगलविन्यासं विदधत्सर्वतोऽर्चित्यमाहात्म्यवशतः संनमत्सु तरुणेष्वपि प्रविश्य प्राग्दिशा विद्यसदशोकतरुतले
 त्रिदशपरिवृढोपढौकितप्राढचामीकरोज्जासिसिंहासनेऽध्यास्ते । शिरसि दरिधरीति चापहतसकलसितकरमंडलस्फुरद्धवलि-
 मोद्भवहर्षसंचयं जगवतस्त्रिचुवनपतित्वावबोधकं त्रिदशगणपतिर्विपुलमातपत्रत्रितयं । चालयंति चोजयतोऽपि सुपर्वप-
 तयो जाह्नवीजलसमुल्लखिमलकल्लोलोद्धासिजाजरत्राजितोदारचामरश्रेणी । इत्याद्यनंतातिशयधाम्नो जगवतो महिम्नः
 प्रथने सुरगुरुरप्यप्रचुरेवेति किमुच्यतेऽस्मादृशैरिति । एवंच विरचय्य चिरं त्रिजगद्धितोपदेशोपकारं बचूवानंतचतुष्टयीस्व-

त्रैविद्य-

॥ १३ ॥

रूपो विमुक्तदेहस्थितिः, सर्वजन्मजरामरणादिक्लेशविरहितः, प्राग्प्रदर्शितस्वरूपः, सिद्धावस्थासंसर्गजागपि । तस्मान्मात्सर्योत्सारणेन सुनिश्चितपारमार्थिकदेवांतराज्ञावेऽत्र त्रिजुवने श्रीमान् जिन एव सेव्योऽपवर्गाजिह्वाषिजिरिति ।
तथा गुरवोऽपि सम्यग् ब्रह्मचर्याद्यजिह्वागुणपवित्रपात्रीचूतगात्रा एव हि सम्यक्परिज्ञातश्रेयोमार्गाराधनसावधानाः परस्यापि तत्प्रबोधने प्रवर्त्तने च प्रत्यक्षा यथावदासेव्याः स्वहितमिह्वृजिः । यतो नहि स्वयमविज्ञातश्रेयोमार्गा अप्रवर्त्तमानाश्च तत्र परेषां तत्प्रबोधप्रवृत्तिप्रदाने प्रत्यक्षतामाकलयन्ति । स्वस्मिन्नसतः परेषां प्रदातुमशक्यत्वात् । स्वयं दरिद्रो न परमीश्वरीकर्तुमीश्वरः इति न्यायात् । तन्मार्गश्च सर्वविरतिदेशविरतिजेदेन द्विविधः श्रीमद्धर्मनिधिः । तत्र सर्वोत्तमगरिमगुणवत्त्वाज्जुरुत्वलक्षणस्य सर्वविरता एव गुरवो गुरुगौरवार्हाः । ते च पञ्चमहाव्रतधुराधरणधौरेया एव जवेयुस्तेचैवं ज्ञेयाः । ये हि सूक्ष्मेतरादिजेदाशेषसत्त्वसंघातोपघातरहैकनिष्ठा एव यतन्ते सर्वथा मनोवाक्काययोगैः । प्राणांतेऽपि च विश्वविश्वविश्वाविश्वासाद्यशेषदोषद्विरेफनालीकं नालीकं वावचति वचनं कट्टपांतेपि च ये जैह्मात्रोपजीविनः सर्वप्राणिपीनापवर्जिनस्तत्तद्धिततद्गुर्गतिगतदुःखसंगतिनिदानं नैव शोश्रीयन्ते ह्यदत्तादानं । नैव रंरस्यन्ते मनसापि तत्तद्भवन्नमाद्यशर्मरमाकर्मणे सर्वधर्मकर्मनिर्मथने रमणीरमणीयांगरमणे । सर्वजयनिधाने संसारानुसंधानलोजप्रधाने सद्बुद्धिरोधाने निःशेषदोषपोषाधाने तत्तद्बुद्ध्यनविधाने सदा शोकोद्वेकमादधाने सर्वाशर्महर्म्याधर्मकर्मोपचयं विदधत्येवपरिग्रहसन्निधाने (न)मनःप्रणिधानं । एवं च पञ्चमहाव्रतीधुराधरणधुरंधरा निषेधयंत्येव रजनीजोजनजजनादिसमस्ताश्रवसंतानं । दंदह्यतेऽनवरतं दुस्तपतपःसमुद्दीप्तज्वलनज्वालाजिर्निजदुष्कर्ममर्मतृणसंदोहान् । निरोधयन्ति च ये साधुयोधाः समितिनिपुणतयामनोवा-

गोडी.

॥ १३ ॥

कायकषायाश्रवविरोधिनः । नाश्लिष्यन्ति च सदा गुप्तित्रितयावासनिवासिनः हितितलसमुल्लखद्बहुलकर्मकश्मलधूर्त्वा ।
ततश्चैवं सम्यगवगतस्वरूपशिवपञ्चपथिकाः सुसाधव एवाञ्ज्युपेया गुरवो नापरे । सावद्यकर्मन्व्यो विरतिविरहितानामपि
गुरुत्वे पशूनामपि गुरुत्वप्रसक्तेर्विशेषाज्जावात् । किञ्च यतो यथावत् तत्त्वातत्त्वप्रबोधप्रदानेन परेषां जवावटप्रपातरहणादेश
गुरवो गुरुगौरवमर्हति । ततश्च तत्तत्प्राणिग्रहाणादिकुधर्मोपदेशानुमेयाज्ञानगदांधितलोचनाः कथं परेषां तत्त्वमार्गोपदर्श-
नेन दुर्गतिगर्तावर्त्तप्रपातरहिणः । नह्यंधा अंधैर्निरुध्यन्ते विधिवदधमाध्वप्रवर्त्तनात् । तथा कथं गुरुतरपरिग्रहाद्युपलक्षित्वा-
जारजारितांगाः स्वयं संसारसागरक्रोडे ब्रुडंतः परेषां तदुत्तारणाय प्रगट्जायंत इति विमर्श्यतां ह्यं गुरुतत्त्वमपि ॥ ॥
तथा श्रीमान् धर्मोपि श्रीमज्जिनवरोपदिष्ट एव प्रतिजाति ग्रेहाचक्षुषामदूष्यतया । यत्र हि व्यावर्त्यते, सकलजीवनिका-
याजयदानमेव प्रधानं सर्वसत्त्वैकहिताधानं । विरतिरेव प्रशस्यते सर्वदुःखसंयोजनेन्यः सदा मिथ्यावचनादत्तादानाब्रह्मप-
रिग्रहरजनिजो जनेन्यः । धिक्क्रियन्ते च यत्र प्रयत्नतः क्रोधमानमायालो जकषायाः । अधिक्क्रियन्ते च विनयार्जवमार्दवहान्ति-
प्रचृतयो गुणाः । आदेहीयन्ते सकलदुष्कर्ममर्ममहिदुरं परमपदसौधाधिरोहसोपानवीथीप्रायं बहुधा तपः । इत्यादि कः
शक्नोत्यस्य श्रीमद्गर्भनरेन्द्रस्य बन्दीयोवैजवप्रथिमानं प्रथयितुं । साहात्कट्टपतरुरेवायं त्रिजगज्जनमनःकट्टपतानद्वपसंपत्सं-
प्रवितरणायान्य लवेतालज्वलनज्वालाकराक्षरिपुकरवाल्प्रबलमृगराजोत्फणफणपतिप्रचृतिभ्योपि परित्रायत एवासौ निज-
जाकिजजननिकरं । रहत्येवायं सम्यगाराधितो दुस्तरतरजलधिजलपूरापारकांतारोदरेऽपि प्रसरतस्तनुमतः । किमुच्यतेऽ
धिकं । शिवपदसुखास्वादफलस्यापि प्रवितरणे पटीयानेवायं । नचैवं परतीर्थिकसार्थसमर्थिता अपि तत्प्रापणप्रवणतया च-

त्रैविद्य-
॥ १४ ॥

कासंति चतुरचेतसु । तत्र षट्जीवतत्त्वावबोधतद्ब्रह्मोपायानपायप्रयत्नाज्जावात् १। तथा असकलकलयितृपुरुषविशेषप्रणी-
तत्त्वात् २। निविडरागद्वेषकामक्रोधलोजाद्यजिज्ञूतैरजितेन्द्रियपुरुषविशेषैः परिगृहीतत्वाच्चेतिहेतुत्रयी । नचैषा असिद्धता-
दिदुष्कृष्णकणेनापि परीकरितस्वरूपा । यतो न तावद्भौतिकधर्मेषु प्रथमतः षट्जीवपरिज्ञानपूर्वकस्तद्ब्रह्माप्रयत्नः । तदुपधा-
ताविनाज्जाविस्त्रानादिक्रियास्वपि धर्मबुद्ध्या प्रवृत्त्युपलब्धेः । नच तासामपि धर्महेतुतेतिचित्तं विचारचारिमावदातद्दृढैः,
जलशैबलाद्येकैन्द्रियजंतूनां तदाश्रितत्रसजंतूनां च प्राणापहारकारित्वात् । यदुक्तं उत्तरमीमांसायां “द्यूतास्यतंतुगलिते ये
बिंदौ संति जंतवः । सूक्ष्मा ज्रमरमानास्ते नैव मांति त्रिविष्टपे” ॥ तथा स्कंदपुराणगतनरपुराणे । कुसुंजकुंकुमांजोवन्निचितं
सूक्ष्मजंतुजिः । न दृढेनापि वस्त्रेण शक्यं शोधयितुं जलं । १। सूक्ष्माणि जंतूनि जलाश्रयाणि जलस्य वर्णाकृतिसंश्रितानि ।
तस्माज्जलं जीवदयानिमित्तं निर्ग्रन्थशूराः परिवर्जयन्ति । २।” इत्यादि । नच हिंसाक्रियाया अपि धर्महेतुता, निरंतरं तन्मात्रो-
पजीविनां शौनिकधीवरादीनामपि परमतमधार्मिकत्वेन विप्रादिजिरपि पूज्यत्वोपपत्तेः । नच तेषामाजीविकाधिया तत्र
प्रवृत्तेर्दुर्गातिदौर्गत्याधिगतिनिदानाय सा, परेषां तु परलोकैकहितधर्मार्थितया तत्र प्रवृत्तेर्नविष्यति तद्वेतुरितिवाच्यं । पर-
बुद्धिजेदमात्रेण जावानां स्वजावनाशाजावज्जूमिकत्वात् । प्राणापहारस्वजावे विषज्जह्णे जीवितमरणाशंसिनोर्दयोरपि
प्रवृत्तौ तुद्वयस्यैव फलस्योपदर्शनात् । अथ मन्येथाः । न स्नानादौ प्राणिप्राणोपरमेणाधर्मागता, जलादीनां प्राणित्वेनाऽप्र-
सिद्धेः । तदाश्रितानां च कतिपयत्रसजंतूनां वधसंज्ञवेपि तत्क्रियोपार्जितोर्जस्विपुण्यप्राग्जारप्रतिहतत्वेन तद्ब्रह्मोद्भावद्यकणि-
कायास्तीर्थयात्रादिष्विव तदंगतोपपत्तेरिति । एतदप्यज्ञानांधकारनिकरबाधितदृष्टितावचेष्टितं । अनुमानादिप्रमाणैर्जलादी-

गोष्ठी-

॥ १४ ॥

नामपि जीत्ववेन पूर्वसूरिभिः प्रसाधनात् । तथाहि । आंतरिकं जलं सात्मकं । अत्रादिविकारे स्वतः संज्ञयपातात् ।
 मत्स्यादिवत् । जौममंजोऽपि सात्मकं । कृतज्ञसमानस्य स्वज्ञावस्य संज्ञवात्, दर्डुरादिवत् । तथा वनस्पतिरपि सात्मकः ।
 स्वप्रायोग्याहारेण वृद्धिदर्शनात्, बाष्पादिवत् ॥ ॥ तथासप्तप्रणीतागमप्रतिपादितत्वाच्च जल्लादीनां जीवत्वमवसेयं । नच
 तेषां संदिग्धाप्रमाणता, रागादिविरहितपुरुषविशेषप्रणीतत्वात् । रागवतो हि मतिरसर्ववेत्तृत्वेन, तत्परतंत्रतया च कचिन्मो-
 मोदि । द्वेषज्ञाजश्च कचित् द्वेष्ये वस्तुनि दोषोदि । अतस्तद्वतः संज्ञवति कचिदनृतगिरामप्युज्जिरणं । तद्वद्वितस्य तु किं
 नाम स्यात्तन्निदानं । यदुक्तं । रागाद्या द्वेषाद्या मोहाद्या वाक्यमुच्यते ह्यनृतं । यस्य तु नैते दोषास्तस्यानृतकारणं किं स्यादिति ।
 नच तत्प्रणेतू रागादिनिवृत्तिरपि संशयदोषावच्छंबितामाकलयित्री, तदुक्ततत्त्वस्य समर्थैरपि परतीर्थैकसार्थैरपि व्यर्थयितुम-
 शक्यत्वात् । पूर्वापराव्याहतवचनवादित्वाच्च । तस्मान्न तत्प्रणीतागमस्य प्रामाण्ये संदेग्धि कश्चनापि विदग्धः । तथाचोवि-
 वांसो विद्वांसः । “हितोपदेशात्सकलज्ञकृतेर्मुमुक्षुसत्साधुपरिग्रहाच्च । पूर्वापराथैष्वविरोधसिद्धेस्त्वदागमा एव सतां प्रमाणमि-
 ति” । नच हरिहरादिजिरासैस्तथानुपदेशनात्संदिग्धमेव जल्लादेः सात्मकत्वं । तेषां पूर्वप्रदर्शितन्यायेन रागादिमत्त्वेन, प्रद-
 र्शयिष्यमाणयुक्तेश्च सर्वज्ञत्वासिद्धेरासत्त्वाज्ञावात् । अजिधेयं वस्तु यथास्थितं यो जानीते यथाज्ञानं चाजिधत्ते स आस-
 इति लक्षणस्याघटमानत्वात् । तथा हरिहरादिजिरासैस्तथानुपदेशनमप्यसिद्धं । जले विष्णुरित्यादिना, वेवेष्टि ज्ञानात्मना
 चराचरोदरमिति विष्णुरिति निरुक्तेः परमार्थतो जीवत्वस्यैवाजिधानात् । तथा महाजारते आरण्यके पर्वणि पंचमपत्रे । एवं
 पतति संसारे तामु तास्विह योनिषु । अविद्याकर्मवृष्णाजिर्त्राम्यमाणोऽथ चक्रवत् ॥१॥ ब्रह्मादिषु वृणातेषु जृतेषु परिवर्त्तते ।

जले जुवि तथाकाशे जायमानः पुनः २ रित्यादिना तृणजलजुवादीनामपि प्राणित्वेन प्रधानत्वाच्च (प्रसाधनाच्च) । तथा । बाध-
काजावादपि तेषां तत्त्वमवबोध्यं, तद्बाधकं हि गत्याद्यजावश्चेत्तदा कीदृशितपुरुषादिना व्यभिचारः । श्वासादिरहितत्वं चे-
त्तदप्यसन् अस्पष्टस्यातिशयिवेद्यस्य तस्य तेषामभ्युपगतेः । स्पष्टस्य च यूकामत्कुण्डंशादीनामप्यदर्शनात् । इत्याद्यनेकशो
युक्तिभिः संप्रपञ्चं प्रपञ्चितं खट्वेतत्पूर्वसूरिजिरित्येवं विस्तरेणेत्येवं जल्लादीनां सात्मकतासिद्धेः तत्प्राणिप्राणोपहारकारित्वा-
दवसेया स्नानादिक्रियास्वधर्मांगतेति ॥ ॥ यच्चोक्तं तदाश्रितानां कतिपयत्रसजंतूनां बधसंज्ञवेपि तत्क्रियोपार्जितेत्यादि, तत्र-
विचार्यते किञ्चित् । ननु तत्र कौतस्कुती पुण्यसंपत्तिरिति वाच्यं । बाह्यदेहमन्त्रापगमादिति चेन्न बाह्यदेहमन्त्रापगमेप्यांतरम-
न्त्रापगमाजावात् तयोः प्रतिबंधासिद्धेः, परिस्थूलस्य बिम्बादेरप्यंतर्मन्त्रानपगमात्सूक्ष्मतरपापमन्त्रापगमसंज्ञावनाया अप्ययुक्त-
त्वात् । किञ्च जलेन बहिरशुजमन्त्राद्यपनयनाद्यद्यांतरस्याप्यशुजमन्त्रस्यापनयनानुमितेरेवं स्रक्चंदनागरुकस्तूरीकर्पूरविलेपना-
दिशुजमन्त्रस्याप्यपहरणदर्शनादांतरशुजकर्मणोप्यपहरणप्राप्त्यनुमितिरपि दुर्निवारा स्याद्व्यायस्य समानत्वादेवं चानिष्टाप-
त्तिरिति । अथ क्रियात्वादिति चेन्ननु सा किं सामान्यतस्तन्मात्रं विशिष्टा वा काचित् । आद्यविकल्पे त्रिजुवनस्यापि सक्रि-
यत्वात्स्वर्गाद्यावासेष्वेव निवाससंज्ञवात् श्वज्रादीनां रिक्तताप्रसक्तिः । द्वितीयेतु किं नाम तस्या विशिष्टत्वं, निरवद्यत्वं चेत्तदे-
तन्महदपत्रपिष्णुताविचेष्टितं । असंख्यसत्त्वोपघातनिर्वर्त्यत्वेनावद्यप्राग्जारस्य तत्रानंतरमेव प्रदर्शितस्याप्यस्मृतेः । आगम-
प्रतिपादितत्वं त्वनुद्घोष्यमेव, तत्प्रतिपादकागमानां हिंसादिसंसक्तपथोपदेशादिना प्रमाणत्वानुपपत्तेः । यदुच्यते जिनस्तुतिकृता
‘हिंसादिसंसक्तपथोपदेशादसर्वविन्मुखतया प्रवृत्तेः । नृशंसदुर्बुद्धिपरिग्रहाच्च ब्रूमस्त्वदन्यागममप्रमाणमिति” । तथा कचि-

निषिद्धत्वादपि। तदुक्तं व्यासेन “नोदकक्लिन्नगात्रो हि स्नात इत्यभिधीयते। स स्नातो यो दमस्नातः स बाह्याज्यन्तरः शुचिः
 १। चित्तमन्तर्गतं दुष्टं तीर्थस्नानैर्न शुद्ध्यति । शतशोपि जलैर्धौतं सुराज्जाडमिवाशुचि । २। आत्मा नदी संयमतोयतीर्था
 सत्योदका शीघ्रतटा दयोर्मिः। अत्राजिपेकं कुरु पांशुपुत्र न वारिणा शुद्ध्यति चांतरात्मा । ३। अन्यैरपि । मृदो जारसहस्त्रेण
 जलकुञ्जशतेन च । न शुद्ध्यन्ति दुराचाराः स्नातास्तीर्थशतैरपि । ४। न शरीरमखत्यागाग्नरो ज्वति निर्मलः । मानसैस्तु
 मलैर्मुक्तो ज्वत्येव हि निर्मलः । ५। जायन्ते च म्रियन्ते च जलोप्षेव जलौकसः । न च गच्छन्ति ते स्वर्गमविशुद्धमनोमखाः । ६।
 तथा । आग्नेयं वारुणं ब्राह्म्यं वायव्यं दिव्यमेव च । पार्थिवं मानसं चैव स्नानं सप्तविधं स्मृतं । ७। सप्त स्नानानि प्रोक्ता-
 नि स्वयमेव स्वयंभुवा । अव्यजावविशुद्ध्यर्थं ऋषीणां ब्रह्मचारिणां ८ इत्यादि” । वपुःकष्टकारित्वं विशिष्टत्वमिति चेत्तदपि
 न चतुरचित्तचमत्करणचंचु । तस्य हिंसादिक्रियास्वपि समानत्वात्प्रबलप्राणिप्रहाणादावाजीवनाशमपि तस्य संजवात्प्राणि-
 वधस्तूजयत्रापि समान एवेतिदर्शितं । किंच । नायं नियमो यत्स्नानादौ वपुषः कष्टमेव । शिशिरसमयादौ कदाचिदेव
 तदुपखंजात् । ग्रीष्मर्तुसमयादौ तु शिरसि तपत्तपनखरकरप्रकरप्रोज्ज्वलप्रचुरतरतापप्रतापितांगस्य लुल्लत्कल्लोलावलीप्लवमा-
 नस्य परमतमशैत्यसुखसंपदेव प्रोह्लासस्यत इत्यसिद्धं ज्ञोः तत्र वपुःकष्टकारित्वमिति यत्किंचिदेतत् । अथ मनःप्रसादजन-
 कत्वं तद्विशिष्टत्वमजिमतमिति चेत् । ननु कोयं मनः प्रसादो नाम । किं सामान्यतः प्रमोदमात्रं, आहोश्चिद्विशिष्टः कश्च-
 नापि छयविशेषः । प्राचीनविकल्पे सौनिकादीनां तत्तद्गर्हितक्रियास्वपि प्रमोदः प्रपोस्फुरीत्येवेति तत्रापि तथाप्रसंगः ।
 द्वितीये तु स किं रागद्वेषादिव्याकुलत्वाज्जावजनितश्चेतसः स्वास्थ्यविशेषः, अनिर्वाच्यो वा कश्चिन्न तावदाद्यः पक्षोऽप्युक्तः।

तत्र रागादिष्व्याकुलत्वाजावासिद्धेः । स्नानं हि गात्रग्रहहादकत्वेन वपुर्दर्प्यादिविवर्जकतयाऽन्वयव्यतिरेकान्यां रागाद्यवष्टं-
जकमेव निष्टंभ्यते लोकैरपि । “स्नानं मददर्पकरं कामागं प्रथमं स्मृतं । तस्मात्कामं परित्यज्य नैव स्नाति दमेरताः” इत्या-
दिवचनात् । अन्यथा कथं रागाद्येषिणामपि जोगिनां बहुपरिचयज्ञाततत्स्वरूपत्वेपि प्रवृत्तिस्तत्र । यदैषिणामनुजवादिज्ञात-
तत्स्वरूपत्वे यत्र प्रवृत्तिस्तस्य तद्भेतुतया व्यवहर्त्तव्यं । यथा नीरोगतैषिणां तत्र प्रवृत्तेरौषधं तथेति कथं तत्र रागाद्यजा-
वजनितं मनःस्वास्थ्यं । तद्धि जगवत्प्रतिमादौ रागादिचिह्नविमुक्ते निरुपमोपशमामृतप्लाविते परिदृश्यमाने पुनः २ स्तुष्टुणानु-
चितनेन रागादिविस्मृत्या परमोपशमाद्युदयेन जायमानं युक्तिमत् । यद्गुणं हि प्रायो वस्तु चिंत्यते, तद्गुणं चेतोपि संज-
वदुपलभ्यते, कामिनीरूपादिविकल्पने रागाद्युत्पत्तेर्वीतरागावस्थाध्याने तदपचयस्य चोपलब्धेः । अन्वयव्यतिरेकान्यां दर्पा-
दिजननगुणमेव च जलमिति नाद्यः पद्मः क्षेमंकरः । द्वितीयेऽनिर्वाच्योपि रागाद्यजावजन्यश्चेत्कश्चित्तर्ह्यसिद्धता । तत्संपृक्त-
श्चेत्तदा न तेन किंचिदिति वाङ्मात्रमेतत् मनःप्रसादो विशिष्टत्वमित्यपि । ततो विशिष्टक्रियात्वादित्ययमपि हेतुर्न साधी-
यान् । अथ जलस्य पवित्रत्वादिति चेन्न । पवित्रापवित्रव्यवहारस्य लौकिकपरिकल्पितत्वात् । जवतु वा । तत्रापि तेन देह-
स्यैव पावित्र्यं, नांतरात्मनोऽस्य तपोज्ञानादेरेव शुद्धिप्रसिद्धेरन्यथा जगतोपि धार्मिकत्वापत्त्या सैव श्वप्नरिक्तता । तदूचे-
मानवे धर्मशास्त्रे ऋगुप्रोक्तसंहितायां पंचमाध्याये “सर्वेषामेव शौचानामर्शशौचं परं स्मृतं । योऽर्थे शुचिर्हि स शुचिर्न मृदा-
रिशुचिः शुचिः । १। हांत्या शुद्ध्यंति विष्ठांसो दानेनाकार्यकारिणः । प्रह्वन्नपापा जापेन तपसा वेदवित्तमाः । २। अग्निर्गात्राणि
शुद्ध्यंति मनः सत्येन शुद्ध्यति । विद्यातपोऽन्यां ज्ञातात्मा बुद्धिर्ज्ञानेन शुद्ध्यति ॥३॥” इत्यादि । तथा स्कंदपुराणे काशीखंडे

षष्ठाध्यायेऽप्युक्तं मृदोऽनशः । जायं । जलस्य देवत्वात्तत्त्वानं धर्महेतुरिति केचित् । कथं ? तत्सर्वव्यापित्वं विष्णोरंशत्वात्त-
 थाचोक्तं । जारते आरण्यके पर्वणि । विष्णुराह । अग्निरास्यं हितिः पादौ चञ्जादित्यौ च लोचने । द्यौर्मूर्ध्ना मे दिशः श्रोत्रे
 तथापः स्वेदसंज्ञवाः । १ । तथा आदित्यपुराणे तृतीयेऽध्याये । अप्सु तिष्ठन्ति नैवापस्तं विदुः परमेश्वरं । आपो रूपं च यस्यैव
 नमस्तस्मै जलात्मने । इत्यादीतिचेन्न । तृणकाष्ठादीनामपि तत्प्रसक्तेर्विशेषाच्चावात्, सर्वेषां निर्वाहहेतुत्वेन महोपकारित्वादि-
 तिचेन्न । धूहिधान्यादीनामपि तत्प्रसक्तेस्तस्मात्प्रागुक्ततल्लक्षणायोगाच्च न जलस्य देवत्वं । जवतु वा तदपि । तथापि कथं
 तत्त्वानस्य धर्महेतुता । यतः पायूपस्थपादाद्यधमांगैः संस्पर्शनेन विकृत्स्यातुल्लवपुर्मलव्युत्सर्गेण च प्रत्युतमहत्तराशातनया
 मरकानुबन्धवद्यप्रोक्षास एव समीचीनतामंचति । यत्क्रियया हि सामान्यजनोपि क्रुध्यति तत्क्रियया स्वदेवमारिरात्ससीत्यहो
 मोहनटनाटनप्रकारः ॥ अथ मतं न सर्वजलस्नानादां धर्महेतुता, परं गंगागोदावरीनर्मदादितीर्थेषु स्नानादां सेति चेत् ।
 कथं ? तत्रापि जलमात्रत्वाविशेषात् । तीर्थत्वमेव विशेष इति चेत्, किं तत् प्रव्यतो जावतो वा प्रव्यतश्चेत् साध्वजिहित-
 वानसि । “दाहोपशमस्तृष्णाविच्छेदो मलविशोधनं चैव । त्रिजिर्नियुक्तं तस्मात्तद्रव्यतस्तीर्थमिति” न्यायोपपत्तेः, परं तत्त्वाने
 दाहोपशमाद्येव युक्तं नत्वात्मशुद्ध्यादि पूर्वोक्तविकटपानतिवृत्तेः चित्तमंतर्गत्यादिव्यासवचनाच्चेति । द्वितीयपक्षश्चेत्तदसत्यं
 क्रोधविनिगृहीते दाहस्योपशमनं जवति तीर्थं, लोचने च निगृहीते तृष्णाविच्छेदनं च स्यात् । “अष्टविधं कर्मरजो बहुतरजव-
 संचितं यतो नश्येत् । संयमतपोन्निरुग्रैस्तस्मात्तज्जावतस्तीर्थमिति” तल्लक्षणायोगात् । जावे वा तत्र जावतीर्थत्वस्य पूर्वोक्त-
 युक्त्या तत्र स्नाने तीर्थांशातनाप्रसक्तिः । किंच व्यासेनापि ज्ञानादीनामेव जावतीर्थत्वमन्यथायि तदुक्तं । स्कंदपुराणे काशी

त्रैविद्य-
॥ १७ ॥

संने षष्ठेऽध्यायेऽगस्त्यो लोपामुद्रामाह ॥ शृणु तीर्थानि गदतो मानसानि भमानघे । येषु सम्यग्गतरः क्त्वात्वा प्रयाति परमां
गतिं । १ । सत्यं तीर्थं ह्रमा तीर्थं तीर्थमिन्द्रियनिग्रहः । सर्वजतदया तीर्थं तीर्थमार्जवमेव च ॥ २ ॥ दानं तीर्थं दमस्तीर्थं सं-
तोषस्तीर्थमुच्यते । ब्रह्मचर्यं परं तीर्थं तीर्थं च प्रियवादिता ॥ ३ ॥ ज्ञानं तीर्थं धृतिस्तीर्थं पुनस्तीर्थमुदाहृतं । तीर्थानामपि
यत्तीर्थं विशुद्धिर्मनसः परा ॥ ४ ॥ ध्यानपूते ज्ञानजले रागदोषमखापहे । यः क्त्वाति मानसे तीर्थे स याति परमां गतिमि-
त्यादि । यद्यप्यत्रैवानेन पौराणिकव्यासेन पारासर्षेण नद्यादीनामपि तीर्थतोक्ता पुण्यहेतुतया तद्यथा । यथा शरीरस्यो-
द्देशाः केचित्पुण्यतमा स्मृताः । तथा पृथिव्यामुद्देशाः केचित्पुण्यतमाः स्मृताः ॥ १ ॥ प्रजावादद्भुताद्भूमेः सखिखस्य च
तेजसा । परिग्रहान्मुनीनां च तीर्थानां पुण्यता स्मृतेत्यादि । परमस्य प्रत्यक्षोपख्यविसंवादवचननिश्चीयमानासर्ववेत्तृत्वस्य
निर्युक्तिवचोवादिनः कः प्रेक्षाचक्षुषां विश्वासो वचनेषु । निर्युक्तिवचोवादित्वं चास्य सूपादमेवेत्युपेक्ष्यते । किं तर्हि कचि-
त्तद्वचःसंवादः प्रदर्श्यते जवतेति चेदुच्यते । एकांते स्वदर्शनश्रद्धालुतया जवता तत्र प्रामाण्याज्युपगतेरस्माकमपि कचित्
जिनवचोऽजोघिसीकरतयैव तद्वचसां सम्मतत्वात् तदाह श्रीजिनस्तुतिकृत् । 'सुनिश्चितं नः परतंत्रयुक्तिषु स्फुरन्ति याः
काश्चन सूक्तसंपदः । तवैव ताः पूर्वमहार्णवोद्भूता जगुः प्रमाणं जिनवाक्यविप्रुष इत्यादि' । तन्न क्लानक्रियादौ पुण्यकणि-
कापि प्रोन्मील्यतीति किं जवेत्तत्र षड्विधजंतुवधोन्नपातकघाताय, येन स्यात्तीर्थयात्रादिदृष्टांतावष्टंजस्य सुष्ठुतेति । ततश्चैवं
तद्वधाविनाजाविक्लानाद्यधर्मक्रियास्वपि धर्मधियाप्रवृत्तेर्न सर्वथा लौकिकधर्मेषु षट्जीवतत्त्वपरिज्ञानपूर्वकस्तद्गहाप्रयत्न
इति शुद्धः प्रथमो हेतुरिति ॥

गोष्ठी.

॥ १७ ॥

तथाऽसर्ववेत्तृप्रणीतत्वमपि तत्र सिद्धमेव । यतस्तत्प्रणोता किमीश्वरस्तदन्यो वा स्यात् । ईश्वरश्चेत् तन्न, तस्यादेहित्वेन
 वक्तृत्वायोगात् । वचनं हि वर्णात्मकं । वर्णाश्च तादृवादिप्रयत्नाविनाजाविन इति कथमदेहस्य तत्संज्ञवः । देहित्वाभ्युपगमे
 च तस्य । अपाणिपादो जवनो ग्रहीता पश्यत्यचक्षुः सशृणोत्यकर्णः । स वेत्ति विश्वं नहि तस्य वेत्ता तमादुरग्रं पुरुषं
 महान्तमित्याद्यागमविरोधः । अथास्यावस्थाद्यमन्युपगम्यते । एका परमशिवावस्थैव अपरा च संसारावस्था । हंत तर्हि
 मायाविनोऽस्य नटवन्नानारूपविरुंबनाडंबरस्य कः सुधीः श्रद्दधीत वचःप्रपंचं, कथं च सर्ववित्त्वमिति । अथ स्वरूपेणा-
 देहोप्यनंतशक्तिमत्त्वात्सत्त्वोपकृतये देहमारचय्य तत्त्वमुपदिशतीत्येतदप्यसाधिष्ठं । यतः स नित्य एकस्वजाव ईशश्चाज्यु-
 पगम्यते । ततश्च तस्य स्वदेहोत्पादने सहकार्यपेक्षायामनीशतानुषंगः । ईशस्य परापेक्षायोगात् । एतदेव ह्यनीशताद्वरूपं
 यत्परमुखप्रेक्षितेति । तदनपेक्षायां स किं नित्यं देहमुत्पादयत्यनित्यं वा । नित्यं चेत्तदा सदेहत्वप्रसंगस्तस्य प्रख्याजावात्
 तथाच स्वरूपेणादेह इति वाङ्मात्रं स्यात् । अनित्यं चेत् तर्हि ईश्वरस्याप्यनित्यताप्रसंगः । सर्वथा कारणनित्यत्वे कार्यानि-
 त्यताया अयोगात् । कार्यं निदानाद्भि गुणानधीते इति वचनात्तदन्यकारणांतरस्यानज्युपगमाच्च, तदज्युपगमे पूर्वोक्तदो-
 षादिति । किंच तदनित्यं वपुः किमीश एव विनाशयति परो वा कश्चित् । ईश एव चेत् तत्किं येन स्वजावेन विदध्यात्ते-
 नैवापहरति, स्वजावांतरेण वा । तेनैव चेत् कथं कार्यजेदः कारणस्वजावहेतुकत्वात् कार्यजेदस्य । ईश्वरेणासहकारिसाम-
 ग्रीजेदात्कार्यजेद इति चेत् तत्राप्येतत्पर्यनुयोगानतिवृत्तेस्तथाहि येन स्वजावेनैकसहकारिसामग्र्यां स व्याप्रियते द्विती-
 यायामपि तेनैव तदंतरेण वा । न तावत्तेनैव । कार्यजेदप्रसंगस्य तादवस्थ्यात्तत्रापि सामग्र्यंतरापेक्षायामनवस्थापत्तेः । अथ

त्रैविद्य-

॥ १८ ॥

स्वजावांतरेण तदा स्वजावेनैवेशस्य जिज्ञाकार्यकरणे समर्थत्वात्किं सहकारिसामग्रीपरिकल्पनेन । परमेवमीश्वरस्यानित्यता-
प्रसक्तिः, स्वजावज्जेदादप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वजावं नित्यमितितद्वह्णयोगात् । अथ परो विनाशयतीतिपक्षस्तदेश्वरेण
प्रयत्नकृतां स्वां तनुं परो विनाशयतीति महीयानीश्वरस्य मद्भिमोपवर्णितो जवता । अथ स्वकार्यकरणानंतरं स्वयमेवैतद्वि-
नश्यति इति चेत् ननु तथापि स्वविनाशे तत्किमप्यपेक्षते नवा । नापेक्षते चेत् तर्हि निर्हेतुकोऽस्य विनाश इति कथं
कादाचित्को, निर्हेतुकस्य कादाचित्कत्वायोगात् । नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वाऽहेतोरन्यानपेक्षणादितिवचनात् । कथं वा कदाचि-
दकृतेपि कार्ये न विनाशः, कृतेपि वा न न विनाश इति । ईश्वरसंजिहीर्षामपेक्षत इति चेत् न तस्य नित्यत्वेनैकस्वजाव-
त्वेन सिसृक्षासंजिहीर्षारूपविरुद्धेष्वाद्ययोगस्य प्रदर्शितत्वात् । तन्नेश्वरसर्वज्ञप्रणेतृत्वं लौकिकधर्मेषु कोऽप्यवलंबि ॥ अथे-
श्वरादन्यस्तत्प्रणेतृति चेत् । ननु सोऽयं सर्वज्ञोऽसर्वज्ञो वा, सर्वज्ञश्चेत्तर्हि स वेत्ति त्रिश्वं नहि तस्य वेत्तेत्यादीश्वरसर्वज्ञाद्यप्र-
ख्यापकागमविरोधः । परेषामपि सर्वज्ञत्वेन तद्वेत्तृत्वापत्तेरन्यथा सर्ववित्त्वविरोधात् । अथासर्वज्ञश्चेत् स्ववचसैवाच्युपगतं ।
तर्ह्यसर्ववेत्तृप्रणीतत्वमिति सिद्धं नः समीहितमिति ॥ ७ ॥ किंच तत्प्रतिपादकागमा एव परस्परविरुद्धार्थाजिधायितया स्वप्र-
णेतुरसर्ववित्त्वमावेदयतीति किमस्माकं प्रयासेन । तथाहि ॥ न हिंस्यात्सर्वजूनानीतिप्रथममुक्त्वा पश्चात्तत्रैव पठितं । षट्-
शतानि नियुज्यंते पशूनां मध्यमेऽहनि । अश्वमेधस्य वचनाद्व्यूनानि पशुजिस्त्रिजिः । तथा । अग्नीषोमीयं पशुमाखजेत ।
सप्तदश प्राजापस्यान् पशूनाखजेतेत्यादि । तथानृतजाषणं प्राग्निषिद्ध्य ब्राह्मणार्थेऽनृतं ब्रूयादित्यादि । तथा न नर्मयुकं
वचनं हिनस्ति न स्त्रीषु राज्ञ विवाहकाले । प्राणात्यये सर्वधनापहारे पंचानृतान्यादुरपातकानि । तथादत्तादानमनेकधा

गोष्ठी.

॥ १८ ॥

निरस्य पश्चादुक्तं- यद्यपि ब्राह्मणो हठेन परकीयमादत्ते बलेन वा तथापि तस्य नादत्तादानं यतः सर्वमिदं ब्राह्मणेभ्यो दत्तं । ब्राह्मणानां तु दोर्बह्यादृषणाः परिभुञ्जत इत्यादि । तथा अपुत्रस्य गतिर्नास्ति इति खपित्वा “अनेकानि सहस्राणि कुमारब्रह्मचारिणाम् । दिवं गतानि विप्राणामकृत्वा कुलसंततिं” । इत्यादि । कियंतो वा दधिमाषज्जोने कृष्णा विवेच्यंत इति साधूक्तमसकलकलयितृप्रणीतत्वादपि न लौकिकधर्माः सिद्धिसीमंतिनीसंगहेतव इति निरवद्योऽयं द्वितीयहेतुरपि ॥३॥

अथ तृतीयस्त्वान्नाल्लगोपास्त्रांगनं प्रसिद्धिपराञ्जनासिद्धतादिदोष एव । यतस्तत्परिग्रहिणः प्रायो विप्रादयः प्रसिद्धिपद-
वीप्रपन्ना दरिद्रश्यंते तदुपदेष्टारोऽपि च । ते च प्रायः सामान्यजनेभ्योऽपि समधिकक्रोधलोजाद्यजिञ्जतचित्ताः शिष्टमा-
र्गातिवर्त्तिनो दूरे खट्वशर्ममर्मजिञ्जर्मकथाया अपि । ये ह्यगाधलोजाञ्जोधिनिमग्नचेतसो मोहांधिततया अपश्यंतः कृत्यादि-
विजागं विजागं विकुत्स्य म्लेच्छसेवादीन्यप्यकृत्यान्यादेऽप्यंते, ये चोग्रतरक्रोधाजिख्याक्षामरक्षोधिष्ठिताः स्ववपुःपीडाद्य-
प्यवगण्य शिरोजठरपरिस्फोटनादिजिरपि प्रकटयंत्यात्मन्यौत्कथ्यमंटं तेऽपि पुण्यशनैपुण्यजाजनमिति कस्य न हास्य-
मुदेति । तथा दुरवस्थोपस्थादींज्रियग्रामविसंस्थुलितचेतना निःशेषदोषशरणे रमणीजनांगरमणादावविरमं रसिकस्वांता
गर्त्ताशूकरा इवाशौचनीया धर्मं संस्पृशंतोपि मास्त्रिन्यधराधरमधिरोहयंति । किंचोन्निजाशेषविशेषातिशयप्रकाशे कलिका-
लावकाशे आसप्रणीतशास्त्राण्येव धर्माश्वबोधयोराधारः । तानि च विप्रैः सर्वजनातिविशिष्टगृहवासोपसेविजिस्तत्तत्पु-
त्रपुत्र्यादिविवाहाजीविकाव्योपार्जनोपायाद्यनेकचिंताचक्रव्याकुलितचेतोर्जिह्नुःसाधावबोधधारणानीति कथं ते धर्मधुरा-
धरणधुरंधरतामादधीरन् । किंच तेषां ब्राह्मणत्वमपि नाममात्रादेव न परमार्थतस्तत्स्वरूपं ह्येवमन्यधायि “ गुणैः कुंदं दुवि-

त्रैविद्य-
॥ १९ ॥

मलैर्ब्रतयमपरायणः । यो वाहयति पापानि स वै ब्राह्मण उच्यते ॥ १ ॥ दानशीलह्रमावीर्यध्यानप्रज्ञादयो गुणाः । यत्र
सर्वे समाः संति स वै ॥ २ ॥ ब्राह्मणो ब्रह्मचर्येण यथा शिष्टेन शिष्टिकः । अन्यथा नाममात्रं स्यादिन्द्रगोपककीटवत्
॥ ३ ॥ सत्यं ब्रह्म तपो ब्रह्म ब्रह्म इन्द्रियनिग्रहः । सर्वज्ञतदया ब्रह्म एतद्ब्राह्मणलक्षणं ॥ ४ ॥ एकवर्णमिदं सर्वं पूर्वमासीद्
युधिष्ठिर । क्रियाकर्मविज्ञागेन चातुर्वर्ण्यं व्यवस्थितं ॥ ५ ॥ शूद्रोऽपि शीलसंपन्नो गुणवान् ब्राह्मणो जवेत् । ब्राह्मणोऽपि
क्रियात्रष्टः शूद्रात्प्रत्यंतरो जवेत् ॥ ६ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चैव युधिष्ठिर । निर्वृतश्चरति यो धर्मं तमेव ब्राह्मणं
विदुः ॥ ७ ॥ चतुर्वेदोऽपि यो विप्रः शुक्लं धर्मं न सेवते । वेदजारधरो मूर्खः स वै ब्राह्मणगर्दजः ॥ ८ ॥ कृषिवाणिज्यगो-
रक्षां राजसेवां चिकित्सितं । ये विप्राः प्रतिपद्यंते न ते कौंतेय ब्राह्मणाः ॥ ९ ॥ गोरक्षकान् वाणिजकान् प्रेष्यान् वार्द्धुषि-
कांस्तथा । मैथुने च रतान्नित्यं विप्रान् शूद्रवदाचरेत् ॥ १० ॥” इत्यादि ॥ अतो ज्रष्टाचारैः प्राणातिपातमृषावादादत्तादा-
नाब्रह्मपरिग्रहाद्यासकैरपि परिगृहीतधर्मे कः प्रेक्षाचक्षुषां विश्वासः । यतः कदाचारोपरचितपरिग्रहं निश्चितहितमपि नाङ्गी-
यते वचनादि । यदुक्तं । शीतेऽपि यत्नलब्धो न सेव्यतेन्निर्यथा स्मशानस्थः । शीलविपन्नस्य वचस्तथ्यमपि न गृह्यते तद-
त् ॥ ११ ॥” इति कथं दहृहोदाहमस्तत्परिगृहीतोपि धर्मः सेव्य इति विचारणीयं चतुरैस्त्रयीतत्त्वमिति ॥ त्रैविद्यगोष्ठी ॥ ७ ॥
श्रीमत्तपागणनर्जोऽगणज्ञास्कराजश्रीदेवसुंदरगणाधिपशिष्यकेण । श्रीज्ञानसागरगुरुत्तमपाठितेन बाह्येऽपि तर्ककुतुका-
न्मुनिमुंदरेण ॥ १ ॥ शरशरमनुमितवर्षे १४९९ स्वस्यान्येषां च शैशवे सुधियां । जिह्वापटिमोपकृते विदधे त्रैविद्यगोष्ठीयं
॥ २ ॥ इति त्रैविद्यगोष्ठी श्रीमुनिमुंदरसूरिजिः शैशवे कृता ॥

गोष्ठी.

॥ १९ ॥

